

La parla popular de l'Alt Empordà

Recull i anàlisi de les expressions i el lèxic propis de la
comarca

Sílvia Subirós Vehí

Curs 2012-2013

IES NARCÍS MONTURIOL

Gener del 2013

Lluís Bosch

Llengua Catalana

M'agradaria donar les gràcies a totes aquelles persones que m'han ajudat durant la realització d'aquest treball: en primer lloc al tutor, en Lluís Bosch, que m'ha orientat durant tot aquest procés, a familiars, i a coneguts. Estic especialment agraïda amb totes aquelles persones grans, que sense conèixer-me em van concedir una part del seu temps i de la seva saviesa i experiència, sense la qual aquest treball no s'hauria pogut dur a terme.

Índex

1. Introducció.....	2
2. Plantejament	3
3. Dialectes del català	5
3.1 El català oriental i el català occidental.....	5
3.2 Català septentrional de transició	6
3.3 El parlar salat.....	7
3.4 Català a l'Alt Empordà	8
4.1 Classificació temàtica de les expressions	10
4.2 Expressions d'ús més freqüent	15
4.4 Castellanismes en les expressions	18
5. Lèxic.....	19
5.1 Classificació temàtica del lèxic.....	29
5.2 Lèxic més freqüent.....	33
5.3 Variants en el lèxic.....	34
5.4 Castellanismes en el lèxic.....	34
6. Conclusions.....	37
7. Bibliografia	39
8. Webgrafia.....	39
9. Annexes	40

1. Introducció

El treball que teniu a les vostres mans té com a objecte d'estudi les formes d'expressió de parla popular a l'Alt Empordà. La voluntat del treball ha estat recollir aquelles expressions (frases fetes, locucions i lèxic) propi de la comarca a fi de poder-les analitzar amb deteniment.

Quan em vaig començar a plantejar la temàtica del treball de recerca, tenia clar que el volia fer sobre un tema que em fos proper, familiar i que estigués relacionat amb la llengua. Un fet que sempre m'havia cridat l'atenció i en el qual m'havia fixat moltes vegades, eren les petites divergències d'ús de les paraules i les múltiples formes que podien prendre. Aquesta impressió la tenia sobretot en les ocasions en què havia estat en contacte amb persones grans. La curiositat que sentia per aquest fet lingüístic em va fer decantar per un treball que reflectís aquestes formes de la parla, i concretament les de l'Alt Empordà, la comarca a la qual pertanyo.

Un cop vaig tenir decidit el tema, em vaig plantejar com el desenvoluparia. En un principi, vaig decidir fer una recerca bibliogràfica consultant diversos llibres que parlessin sobre els diferents pobles de l'Alt Empordà, per intentar trobar alguna expressió, paraula o frase feta característica i del tot particular. En veure que els resultats de la meua recerca eren mínims, ja sigui perquè en la majoria de pobles no s'hi havia fet mai un recull de la parla, o perquè en els pocs que en tenien un, hi havia molt poca informació; vaig decidir abandonar aquella via. Em vaig tornar a plantejar la recerca i vaig pensar que estaria bé que hi hagués algun document escrit en el qual es recollissin aquests mots i expressions o frases fetes, que formaven part del llenguatge popular alt empordanès i que alhora, anaven molt lligades a la vida quotidiana dels parlants.

2. Plantejament

Aquest nou plantejament em va encaminar cap a l'elaboració d'una entrevista a partir de la qual pogués extreure la informació que m'interessava i desenvolupar el meu treball. L'objectiu de les entrevistes era aconseguir que les persones entrevistades de cada poble, em proporcionessin frases fetes, paraules i expressions que utilitzessin normalment. Com que el meu interès era l'obtenció del major nombre possible de lèxic i expressions del territori, no vaig tenir en compte el nombre de persones que entrevistava de cada un dels pobles. Si bé és cert que, en la majoria d'entrevistes, la persona entrevistada és només una, n'hi ha d'altres en què en són dues o més. L'única condició que vaig imposar-me fou que la persona entrevistada fos d'edat més aviat avançada (a partir de seixanta anys), ja que això m'asseguraria un bon coneixement del llenguatge popular.

Per decidir a quins pobles aniria, vaig agafar un mapa de l'Alt Empordà i vaig fer una llista de tots els pobles que en formen part. Vaig pensar a quines localitats creia que em seria més fàcil trobar un contacte per a poder fer l'entrevista i en vaig fer una selecció. També vaig tenir en compte que els pobles estiguessin distribuïts de manera dispersa al llarg de la comarca a fi que la recerca lèxica fou representativa del territori escollit. Els pobles seleccionats foren quinze: Albanyà, l'Armentera, Biure, Cabanes, Cadaqués, Creixell, Mollet de Perelada, Navata, Roses, Sant Llorenç de la Muga, Santa Llogaia d'Àiguema, Terrades, Vilacolum, Vilamalla i Vilanova de la Muga.

Un cop seleccionades les localitats, tenint en compte que l'entrevistat/da havia de ser una persona gran del poble, vaig intentar trobar un contacte a cada una d'elles. En la majoria d'ocasions, de seguida vaig aconseguir posar-me en contacte amb una persona gran del poble gràcies a amics o parents, però n'hi va haver alguna en què em va ser més difícil. Aquest fou el cas del poble d'Albanyà, situat a la part més oriental de la comarca, com que disposava de pocs pobles representatius d'aquesta mateixa zona, vaig considerar-lo un poble necessari per obtenir uns resultats prou fidedignes i representatius per al treball. La dificultat fou que no disposava de cap contacte. Vaig trucar a l'Ajuntament d'Albanyà repetides vegades, explicant que estava fent aquest treball i demanant si em podien posar en contacte amb alguna persona gran del poble que em pogués ajudar. Finalment, després d'insistir vaig tenir la sort de que el gendre d'una senyora d'Albanyà estava a l'Ajuntament i em va donar el seu telèfon; la vaig trucar, em va atendre amb molta amabilitat i així vaig poder-la entrevistar.

Un altre cas curiós fou el de l'Armentera, no vaig anar a fer l'entrevista en persona sinó que foren coneguts i amics els qui van fer arribar les preguntes a l'entrevistat. Posteriorment se'm van retornar les preguntes contestades i per aquest motiu, aquesta entrevista no la tinc gravada en vídeo. Una de les dificultats del treball és que la gent de més edat no està habituada a utilitzar els mitjans de comunicació que molts de nosaltres, els joves, tenim com a habituals: correus electrònics, mòbils...

Les primeres entrevistes que vaig fer van ser a Vilamalla i a Santa Llogaia d'Àlguema, ja que són les poblacions més properes i a les quals vaig trobar un contacte més fàcilment. Aquestes em van servir de prova ja que no havia entrevistat mai a ningú anteriorment, però a mesura que anava fent entrevistes adquiria experiència i cada vegada, aquestes eren més dinàmiques i en podia treure més informació. En general, totes les entrevistes van ser més o menys semblants ja que l'entrevistat/da era una sola persona. En el cas de la població de Mollet de Peralada, vaig poder entrevistar-ne unes quantes a la vegada i en el cas de Vilanova de la Muga dues.

Acabades les entrevistes, vaig fer un recull de les expressions i paraules de cada poble, a fi de tenir-les classificades i poder-ne extreure conclusions.

3. Dialectes del català

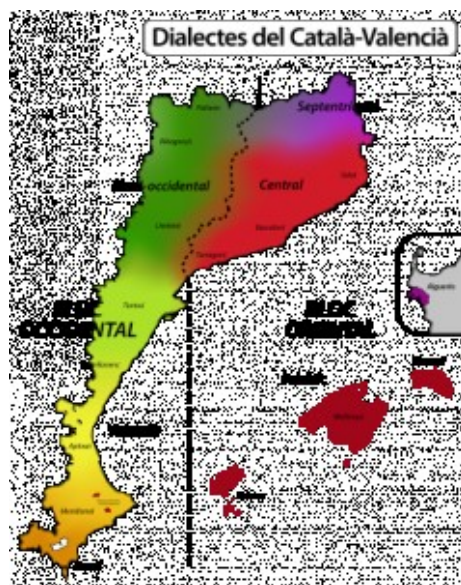
Aquest apartat pretén ser una breu introducció a la disciplina de la dialectologia i té la funció de situar el parlar alt empordanès dins del marc dialectal de la llengua catalana. En la llengua catalana s'hi poden distingir dos tipus de dialectes: els dialectes constitutius i els dialectes consecutius, que divideixen la zona catalanoparlant de manera horitzontal:

- Els dialectes constitutius són aquells que corresponen a l'evolució del llatí, que es parlava a les actuals terres del nord de la línia que va de Mequinensa a l'Hospitalet de l'Infant; excepte l'Alta Ribagorça, el Pallars Sobirà i el Capcir, posteriorment catalanitzades.
- Els dialectes consecutius, són els que tenen el seu origen en el català de la Reconquesta. En formen part les terres situades al Sud, a la línia que va des de l'Ebre fins a Guardamar i les Pitiüses. L'alguer, a Sardenya, també s'inclou dins aquest grup.

3.1 El català oriental i el català occidental

Malgrat això, la dialectologia catalana s'estructura en dos grans grups de manera vertical: el bloc oriental i el bloc occidental. Aquesta divisió va ser proposada per Milà i Fontanals l'any 1861. Està basada en la neutralització de la *a* i la *e* àtones en el cas del català oriental, a diferència de l'occidental; i en la neutralització de les vocals àtones *o* i *u* en el cas de l'oriental, diferenciades en l'occidental. Formen part del bloc oriental, la Catalunya francesa i les conques dels rius situats entre el Fluvià i el Riudecanyes; en canvi el català occidental se situa a les conques del Segre i els seus afluents, a més de l'Ebre.

3.2 Català septentrional de transició

El català septentrional de transició és el subdialecte al qual pertany la parla de l'Alt Empordà. Són un conjunt de parlars dins del català central que tenen alguns trets del rossellonès. Està delimitat per l'acabament en *-i* de la desinència de primera persona del present d'indicatiu. Aplega altres trets que no sempre trobem a tots els parlars de la zona. Comparteix algunes característiques amb el català central, però presenta algunes diferències en el vocalisme i consonantisme. En el cas del vocalisme, es produeix un tancament d' [o] en [u]; un canvi de *e* tancada a *e* oberta o a l'inversa, d'*e* oberta a *e* tancada. Respecte el consonantisme, es mantenen els grups *nr* i *lr* : *divenres*, *molre*; també hi trobem geminacions dels sons nasals: *ennamorar*.

En el cas de la morfologia destaquen l'ús dels sufixos *-ic* i *-ot* per a formar diminutius o de la locució prepositiva *al cim de* enlloc de *sobre*, *damunt*. També hi ha canvis en la morfologia verbal: reforç oclusiu de la primera persona del present d'indicatiu (acabament en *-uc* o *-ut*: *càntuc*, *càntut*); ús de *soms*, *sous* enlloc de *som*, *sou* (s'afegeix una *-s* al final); l'imperfet acabat en *-via* dels verbs amb *-ure* (*crevia*, enlloc de *creia*); el futur i condicional d'anar, *iré*, *iria* i els infinitius de *vèncer* i *créixer*.

En quant al lèxic, té trets de l'occità, del francès i del rossellonès. Ús de la partícula *pla* com a reforç en sintaxi, que atorga un significat negatiu.

3.3 El Rossellonès

El Rossellonès o català septentrional tot i ser un dialecte propi de la llengua catalana, manté algunes característiques puntuals amb el parlar de l'Alt Empordà. El rossellonès és el conjunt de parlars del Rosselló, el Vallespir, el Conflent i el Capcir. L'alta i baixa Cerdanya i la franja extrema nord del Ripollès, la Garrotxa i l'Alt Empordà formen el català septentrional de transició, que es troba entre el català central i el rossellonès tot i que té algunes característiques pròpies.

Al Rosselló es parla català a causa de diferents fets històrics. En un principi hi ha una romanització del Pirineu; després, una influència per part dels àrabs, que es trobaven en terres catalanes entre els segles VIII i XIII i van provocar una emigració dels catalans cispirinencs cap al Rosselló. Posteriorment, els francesos reconquereixen aquestes terres i constitueixen la Marca Hispànica.

Només un 65% dels habitants del Rosselló són catalanoparlants. Molts parlants del rossellonès ja no fan un ús actiu de la seva pròpia llengua, tot i que al final de la guerra civil molts catalans del principat hi van emigrar i es va produir un augment del català.

El pas de la llengua catalana al Rossellonès no es realitza de cop, sinó que en les zones de contacte hi ha interferències entre una llengua i l'altra: zones de transició.

L'accent del rossellonès en quan al vocalisme tònic és el més simple de tots els dialectes catalans: i, e, a, o, u. La o tancada es va tancar un grau i va passar a *u*, i el mateix procés en el cas de la e oberta i e tancada, que es confonen amb la veu mitjana. En el cas del vocalisme àton hi ha canvis en la vocal neutre, que acostumen a fer-la desaparèixer: *pret*, *paret*; *rim*, *raïm*; *famili*, família. També es pot palatalitzar la e neutre, fent-se *i*.

Podem trobar diferents arcaïsmes provocats per la situació perifèrica de l'ària rossellonesa i per l'aïllament polític. Aquests els trobem en el català septentrional, alguns són: *llestar*, *triar*; *rega*, *solc*; *oir*, *sentir*, *quelcom*, *alguna cosa*. Les relacions de Catalunya amb Occitània han provocat una influència lingüística que es veu reflectida en el català septentrional. Alguns mots occitans que trobem en el rossellonès són: *peïrer*, *paleta*; *veire*, *got*; *pou*, *por*; *fedes*, *ovelles*; *tetes*, *mamelles*; *gaspa*, *rapa de raïm*; *cornes*, *banyes*. La majoria d'aquests mots es troben escrits, des de la tradició, en documents del dialecte septentrional: *araire*, *arada*, *peixoner*, *peixater*; *cogot*, *nuca*. Aquests exemples demostren la forta influència del francès en el Rosselló, incorporant a la llengua molts gal·licismes.

També hi ha arcaïsmes de base catalana amb característiques pròpies d'aquesta: *salious*, *salpàs*, *trefugir*, *neguitejar*; *oliu*, *olivera*; *pallago*, *noi*; *tabé*, *també*. D'altres han afegit un significat semàntic: *espiar*, *mirar*; *poal*, *càntir*.

3.3 El parlar salat

Correspon a una àrea delimitada per la isoglossa¹ de l'article *es*, *sa*, *s'*, *es*, *ses*, en comptes de *el*, *la*, *els*, *les*. Aquest parlar el trobem a Cadaqués, i de forma restringida, a una petita zona costanera que va del Ter al Tordera. Cal esmentar que el català parlat a Cadaqués és un cas a part, ja que té particularitats que el diferencien de la resta.

¹ Línia imaginària que assenyala el límit entre la presència i l'absència d'un tret lingüístic determinat i que pot contribuir a delimitar dues àrees dialectals.

3.4 Català a l'Alt Empordà

La situació geogràfica de l'Alt Empordà, determina algunes característiques del seu llenguatge. El fet d'estar situat just al Sud de la frontera amb França, fa que s'hi percebi una certa influència de la llengua francesa. El Català dialectal de l'Alt Empordà es troba dintre del bloc oriental i s'hi distingeixen tres subdialectes diferents: el rossellonès, a la part septentrional de la comarca; el salat, a la part central oriental; i el central oriental del nord o septentrional de transició, a la part central i meridional de la comarca. Aquest fet, aporta una gran riquesa al llenguatge dels parlants de la comarca que es veu reflectida a les entrevistes realitzades.

4. Expressions

El treball s'ha centrat sobretot en l'estudi del llenguatge popular a partir de les locucions i les frases fetes, refranys, proverbis. El **DIEC** defineix aquests conceptes lingüístics de la següent manera²:

- **Locució:** Grup de mots que tenen el valor d'una sola paraula.

Fil per randa; net com una patena.

- **Frase feta:** Frase que presenta un alt grau de fixació, el significat de la qual no pot ésser deduït del significat dels seus components.

Viure a la lluna; estar d'ullera; fer la viiu-viu.

- **Refrany:** Frase que, en sentit directe o al·legòric, i generalment de forma sentenciosa i el·líptica, expressa un pensament a manera de judici en què es relacionen almenys dues idees.

Si el cel fa cabretes, la terra fa bassetes; cel rogent, o pluja o vent; pel maig, cada dia un raig.

- **Proverbi:** dita, d'ús popular, antiga, que conté un ensenyament.

Qui de jove no treballa, quan és vell dorm a la palla.

Tot i que el treball inclou tots aquests tipus de realitzacions del llenguatge, com el principal objectiu del treball és trobar i classificar aquells trets dialectals de la nostra llengua, s'ha considerat més innecessari distingir entre refrany, frase feta i proverbi; ja que el que es vol analitzar és la parla popular i de fet aquestes tres formes d'expressió en formen part. Així doncs en el treball aquests tres tipus de realitzacions són denominades amb el terme més general d'*expressions*.

² Definicions extretes del DIEC: Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans.

4.1 Classificació temàtica de les expressions

S'ha elaborat una possible classificació temàtica de totes les expressions anotades en el treball i que ens permet veure que sovint hi coincideixen uns temes recurrents: la meteorologia, els mesos de l'any, la feina, els diners, la salut i la mort, les marques de personalitat i les relacions interpersonals i la religió.

Meteorologia:

Mal llamp te mati	Es diu quan es desitja alguna cosa dolenta a algú.
Semblar tocat per la tramuntana	Es diu quan es fa alguna cosa malament.
Fer un pet de Tramuntana	Es diu quan la Tramuntana bufa molt fort.
Boires a Pení, plega el volantí	Si hi ha boires al Pení, significa que farà mal temps.
Cabretes al cel, bassetes a la terra Cel de cabretes, cel de punyetes Si el cel fa cabretes la terra fa bassetes	Si hi ha uns núvols rodons al cel vol dir que plourà.
Per sant Andreu o pluja o neu o la farem molt greu	Mai se sap quin temps farà, un any et pots trobar amb molta pluja o un altre, fa una fred que quedes congelat.
Ser més dolent que la pedregada	Ser molt dolent.
Fer un vent que espanta la Terra	Fer un vent molt fort.
Tramuntana de primavera pluja al darrera	Quan a la primavera fa tramuntana al matí, a la tarda plou.
Sempre plou sobre mullat	Es diu quan a una persona les coses li van bé i li passa alguna cosa bona.

Cal destacar com a pròpies de l'Empordà, les referides a la Tramuntana, vent del Nord que bufa a l'Alt Empordà, i que per tant condiciona i forma part de la vida quotidiana dels habitants de la comarca. També n'hi ha una que fa referència al Pení, un puig situat a la serra de Rodes, al Cap de Creus. Aquesta expressió és pròpia de la comarca de l'Alt Empordà.

Aquestes darreres expressions demostren que la parla sovint està molt lligada a l'entorn geogràfic del parlant que relaciona inevitablement el medi que l'envolta amb experiències viscudes.

Mesos de l'any:

Al primer d'Abril si sembres mongetes cada una val mil	A l'Abril les mongetes s'engordeixen molt.
Al mes de gener la xarxa al galliner	Fa mal temps i ja no pots anar a pescar.
A l'Abril cada gota val per mil (3)	A l'Abril la pluja és molt profitosa per a l'agricultura.
Al Maig cada dia un raig (2)	El maig és un mes molt plujós.
Qui no bat al Juliol, no bat quan vol	Quan ve el mes d'Agost, ja començava a ploure i s'ha d'haver batut.
Per sant Martí la pinya cau del pi	Per Sant Martí les pinyes són madures.
A l'Agost a les set és fosc	Abans, en el mes d'Agost a les set ja era fosc perquè no es feia el canvi d'hora.
Al mes d'Agost, plou quan és fosc	Durant el mes d'Agost sol ploure cap al tard, quan ja no hi ha claror.
Qui a l'Abril no pot mantenir un burro i al Setembre un gos, és un capgròs	Es deia perquè durant el mes d'Abril hi havia molt menjar i durant el Setembre molta fruita.
Sant Blai sembrador de l'all	Per Sant Blai era el dia que es sembrava l'all.
Març marçot pica al cap que la vella no pot	Al Març no et podies fiar de què ja vingués el bon temps, encara podia venir alguna pedregada. La vella representava la dona gran que s'havia d'amagar. perquè encara podia fer mal temps.
Si la candelera plora el fred és fora, si la candelera riu el fred és viu	Si al dia de la candelera plou, la fred és fora perquè ja entrem al Febrer, i si riu que vol dir que faci un bon Sol, el fred és viu.

Per sant Lluç sembro si puc	Abans per sant Lluç, què és a l'octubre, tothom començava a sembrar, perquè si no després no es feia una bona collita.
Al primer d'Abril si sembres mongetes cada una val mil	A l'Abril les mongetes s'engordeixen molt.

Treball:

Fer la viu-viu	No fer gaire res.
Qui de jove no corre de vell trota	Si no treballes de jove, has de treballar de vell.
Qui no treballa de jove ha de treballar de vell	Si durant la joventut no treballes, quan siguis vell ja no tindràs diners per viure.
Qui de jove no treballa, quan és vell dorm a la palla	Es deia com a estímul perquè la gent treballés.

Diners:

Anar eixut de butxaca	No tenir gaires diners.
Qui compra i deu és mort en creu	Quan gastes més del que pots vas malament.
Mil milions no promets si no els hi dons	Si li promets alguna cosa a un nen petit li has de donar, sinó no li promets.
Qui té treballadors i no se'ls veu es fa pobre que no s'ho creu	Si tens treballadors i no els veus mai treballar, et faràs pobre.
Si donació fas, la patiràs	Si dones el que tens, te'n quedes sense.
Si t'has gastat el que tenies, canta els goigs de Sant Elies	Si t'has gastat el que tenies ara no et queixis, t'ho haguessis guardat.
Si dones de dos en dos, sereu pobres tots dos	Si dones moltes coses de cop, al final tots dos quedeu pobres perquè a tu se t'acaba i l'altre també es queda sense res.

Si fiança fas la pagaràs	Si tu li fas una fiança a una persona, generalment aquella persona no paga i llavors l'hauràs de pagar tu.
Qui no estalvia el pa i l'aigua, no estalvia lo altre gaire	Si no estalvies en una cosa que és molt imprescindible, no ho faràs amb les altres.

Salut i mort:

Tururut viola	Expressió que es diu quan una cosa s'ha acabat o espatllat o quan una persona s'ha mort.
Criar malves	Morir-se.
Mala peça té el teler	Frase que es diu quan et diagnostiquen un mal (abans el teler era per fer el teixit de la roba i quan s'espatllava se li havia de canviar la peça).
No girar rodó	No estar del tot bé del cap.

Personalitat i relacions interpersonal:

Fer passar per l'adreçador	Corregir a una persona que no va ben encaminada.
No tenir pèls a la llengua	No callar.
Ser una mitja figa	Ser dubtós.
Ser un corre món	Una persona que no està mai a casa.
Ser una bleada assoleuada	Es diu a una persona que tot li fa mandra, no és gens animada (es diu perquè la bleada de seguida cau, si la poses al Sol queda masegada, mostissa).
Mal llamp te mati	Es diu quan es desitja alguna cosa dolenta a algú.

Qui té amigues té fatigues	Es deia perquè, si tens amics sempre t'enfades amb un o altre, perquè mai es pot fer content a tothom.
Tal faràs tal trobaràs	Tracta als altres tal i com t'agradaria que tractessin ells amb tu.
Donar gat per llebre	Enganyar.
Viure a la lluna	Estar distret.
Ser belluguet	No poder estar mai quiet..

Religió:

Déu té un bastó i pega i no fa remor	Es deia quan et mereixies una cosa.
Ser de missa	Estar acostumat a anar a missa.
El pagès que no es muda al matí, no es muda en tot lo dia	El pagès que no es vesteix bé al matí per anar a missa, ja no ho fa en tot el dia.
Qui va a missa a les 8 del matí és per anar a veure déu i qui hi va a les 11, és perquè tot déu el vegi	Al migdia, a missa hi anava la gent més jove i normalment s'hi anava més arreglat, però al matí hi solien anar els vells.

4.2 Expressions d'ús més freqüent

Com que no s'han eliminat les expressions repetides, es pot observar quines són les expressions més vegades ens han dit els entrevistats i per tant les més populars de la zona. Aquestes expressions han estat batejades amb el nom d'*Expressions d'ús més freqüent*.

Algunes de les expressions més repetides són:

Al maig cada dia un raig (CREIXELL I VILACOLUM)

Al mes de maig cada dia un raig (VILANOVA DE LA MUGA)

El maig és un mes molt plujós.

Al mes d'Abril cada gota val per mil (VILANOVA DE LA MUGA)

A l'Abril cada gota val per mil. (SANT LLORENÇ)

A l'Abril cada gota en val mil. (CREIXELL I SANTA LLOGAIA)

A l'Abril la pluja és molt profitosa perquè és l'època de crecscuda de les plantes.

Cabretes al cel, bassetes a la terra. (CREIXELL)

Cel de cabretes, cel de punyetes. (ROSES)

Si el cel fa cabretes la terra fa bassetes. (VILAMALLA)

Quan hi ha uns núvols en forma de boles en el cel, vol dir que farà mal temps.

No baixar del burro ni que ploqui (SANT LLORENÇ DE LA MUGA)

No baixar del burro (SANTA LLOGAIA)

No anar-se'n d'aquí (CADAQUÉS)

Mantenir-se ferm en una posició.

Qui de jove no treballa, quan és vell dorm a la palla (VILANOVA DE LA MUGA)

Qui de jove no corre, de vell torta (BIURE)

Qui no treballa de jove ha de treballar de vell (SANTA LLOGAIA)

Si durant la joventut no treballes, quan siguis vell ja no tindràs diners per viure.

Val més tard que mai (BIURE)

Val més aprendre de vell que morir tonto (VILAMALLA)

És millor fer una cosa encara que sigui tard, que no haver-la fet mai.

Acabar-se el bròquil (ALBANYÀ I MOLLET)

Expressió dita autoritàriament per donar per acabada una conversa.

De porc i de senyor se n'ha de venir de mena (NAVATA I CADAQUÉS)

Una persona no pot fer veure que és d'una manera, quan realment n'és d'un altra.

A la taula i al llit al primer crit (VILANOVA DE LA MUGA)

A la taula i al llit al primer crit i per anar a treballar deixeu-los cridar (NAVATA)

A menjar i a descansar tothom hi va de seguida, en canvi anar a treballar costa més.

Ser més dolent que l'anar a peu (TERRADES)

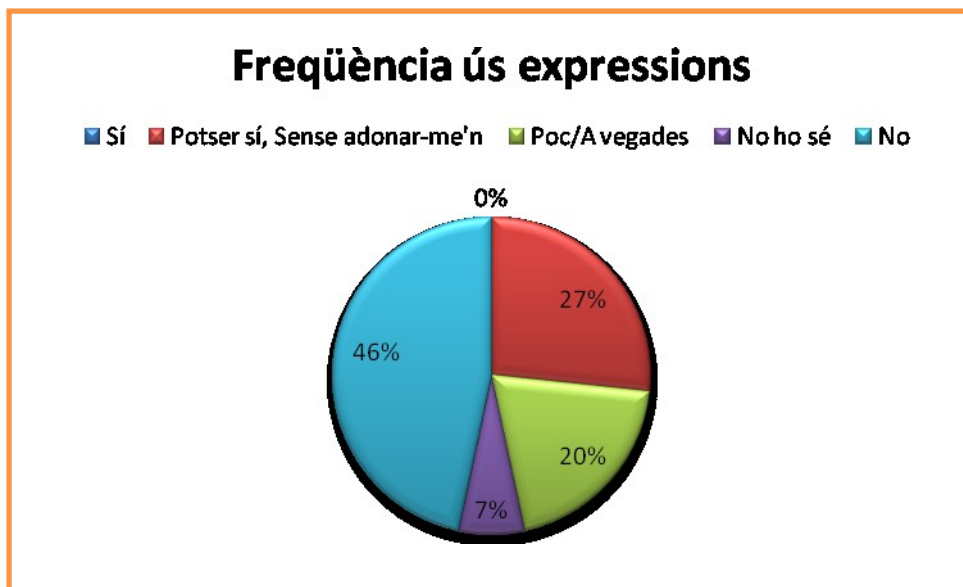
Ser més dolent que la pedregada (CREIXELL)

Ser molt solent.

Viure a la lluna (ARMENTERA)

Estar a la lluna de València (MOLLET DE PERELADA)

Estar distret.

En les entrevistes elaborades als parlants de cada poble se'ls hi ha preguntat si consideren que fan ús de les expressions. En el gràfic anterior hi ha representades les respostes donades per aquests.

4.3 Variants en les expressions

Malgrat les repeticions s'observa com algunes d'aquestes expressions presenten petites variants. Aquest fet és degut a què s'han transmès oralment durant molts anys. Les variants són fenòmens freqüents en la llengua oral.

En alguns casos, tot i no produir-se canvis substancials en el significat, els canvis es produeixen en l'estructura o en els mots emprats:

Al mes d'Abril cada gota val per mil (VILANOVA DE LA MUGA)

A l'Abril cada gota val per mil. (SANT LLORENÇ)

A l'Abril cada gota en val mil. (CREIXELL I SANTA LLOGAIA)

A l'Abril la pluja és molt profitosa perquè és l'època de creixuda de les plantes.

Altres vegades les expressions prenen una forma molt diferent tot i que es poden identificar com a expressions que expressen una idea semblants o equivalents:

Cabretes al cel, bassetes a la terra. (CREIXELL)

Cel de cabretes, cel de punyetes. (ROSES)

Si el cel fa cabretes la terra fa bassetes. (VILAMALLA)

Quan hi ha uns núvols en forma de boles en el cel, vol dir que farà mal temps.

Qui de jove no treballa, quan és vell dorm a la palla (VILANOVA DE LA MUGA)

Qui de jove no corre, de vell torta (BIURE)

Qui no treballa de jove ha de treballar de vell (SANTA LLOGAIA)

Si durant la joventut no treballes, quan siguis vell ja no tindràs diners per viure.

En altres ocasions, el que es produeix és que una part de la frase s'ha perdut, mentre que en una altra s'ha mantingut. Alguns dels exemples són:

"a la taula i al llit al primer crit i per anar a treballar deixeu-los cridar".

En aquest cas s'ha perdut la segona part de la frase, quedant reduïda a:

"A la taula i al llit al primer crit".

Aquest també és el cas de:

“no baixar del burro ni que ploqui”,

que en la majoria de casos és coneguda com:

“no baixar del burro”.

4.4 Castellanismes en les expressions

Entre les expressions extretes de les entrevistes, n'hi ha unes quantes que s'han format a partir de la influència de la llengua castellana i fins i tot d'altres que simplement s'han copiat directament:

Caçar el reparo prové del castellà “buscar el reparo”: buscar un lloc on estar protegit.

Córrer com un gamo; la paraula “gamo” en castellà designa a una classe de cérvol: córrer molt.

A cavall regalat no li miris el dentat, prové del castellà “a caballo regalado no le mires el dentado”. Quan et donen quelcom no et pots queixar dels defectes que pugui tenir.

Moltes vegades, hi ha expressions catalanes que ens poden semblar castellanismes per la seva semblança amb el castellà, però en realitat no ho són.

Per altra banda, no es pot oblidar que molts dels entrevistats havien rebut un ensenyament exclusiu en llengua castellana i que havien viscut bona part de la seva vida durant la dictadura del general Franco en què, com és ben sabut, el català era una llengua relegada de la vida pública. Recordem les paraules del senyor entrevistat de Biure que recorda que a l'escola no li ensenyaven el català. Aquesta situació de diglòssia lingüística facilitava segurament l'ús d'expressions d'origen castellà. De tota manera, sorprèn veure que en tot el treball el nombre d'expressions castellanescs és força reduït, tenint en compte la situació lingüística de Catalunya durant aquells anys. Probablement es deu al fet que el català tot i està relegat de la vida pública seguia essent la llengua emprada per a la comunicació oral de molts dels habitants de l'Alt Empordà.

5. Lèxic

A les entrevistes realitzades s'han esmentat paraules poc usuals a l'actualitat o poc conegudes. Aquestes, han sigut cercades al **diccionari català-valencià-balear** per extreure'n el seu significat i la seva localització geogràfica. Algunes paraules, com *calistresa* o *catiusca*, no apareixen amb aquesta forma en el diccionari i per això, hi apareix entre parèntesi "no trobat al diccionari". En aquests casos, la definició que hi consta és la que ens ha proporcionat el mateix entrevistat: *catiusca*, *magnet*, *mostís*, *rata-panella*, *rueta*.

En els casos puntuals en que no s'ha trobat la paraula, s'indica entre parèntesi al costat d'aquesta i el significat que s'hi troba és el donat per les persona entrevistada: *calistresa*, *catiusca*, *esverdellat*, *gutimell*, *magnet*, *modtís*, *tatapanella*, *rueta*.

AMBOSTA *f.*

Quantitat que cap dins les dues mans juntes; cast. almuerza, almorzada. «Donga-li una ambosta de gra, a la mula» (Vic). «Dona-n'hi dues ambostes» (Olot, Empordà, Torelló). «¿Quantes ambostes li donaré?» (Canet de M., Calasseit, Cullera, Mall., Men., Eiv.). Una migera de Monells es una quartera e una ambosta a mesura de Gerona, doc. de Gir., a. 1592 (Monsalvatje Not. hist., xix, 114). Un cop ple el ventrell ab dues braçades de palla i una ambosta de garrofa, Víct Cat., Ombr. 51.

AGUAITAR o GUAITAR (i variants dialectals agoitar i goitar). *v.*

Tr.,ant. Vigilar, esperant d'amagat i amb cautela l'ocasió de sorprendre o agafar algú, o posant els mitjans de fer-li mal en venir l'ocasió; cast. acechar, poner asechanzas. Nostre Senyor li dix [a la serpent]: tu aguaytaràs al taló del hom, Canals Carta, lxxviii. Cell qui aguayta los altres falsament..., és comparat a guineu, Genebreda Cons. 185. a) Esperar que passi un conill o altres animals per un lloc on solen acudir, a fi de caçar-los (Mall.). E tresnuytant | van aguaytant | una tal caça, Spill 214.

BARRINAR *v. tr.*

Pensar intensament (Cat., Val., Eiv.); cast. meditar. Com fou dins de la presó | el meu cap molt barrinava, cançó pop. (Milà Rom. 125). El vell dimoni, que és un mala peça, | sempre barrina quina te'n farà, Sagarra Caçador 128.

BOER *m.*

Guardià de bous (Cat., Mall., Val.); cast. boyero.—V. bover.

Fon.: bué (Menorca, Empordà); boér (Val.); boé (Mall.).

Etim.: del llatí boarīu, 'propi dels bous'.

CALISTRESA (no trobada al diccionari Cadaqués)

Misèria.

CATIUSCA (no trobada al diccionari)

Bota d'aigua negra que serveix per anar a treballar. (Mollet)

CLATELLOT *m.*

Clatellada (or., occ.). Ben amanits ab clatellots o ab fregadas d'orellas, Pons Auca 293.

Fon.: klətəłót (Olot, Vallès, Barc., Penedès, Camp de Tarr.); klatełót (Organyà).

COSSI *m.*

Vas gran de terra negra, de forma troncocònica invertida, que serveix per tenir-hi oli (Empordà); cast. tina.

CUIXOT *m.*

Cuixa de porc salada o amanida per a guardar-se i esser menjada; cast. pernil. Al País Valencià i a Mallorca el cuixot és tota la cuixa amb la carn mateixa, assecada i amanida amb sal i pebre, i es guarda crua; a Menorca i a l'Empordà el cuixot és fet de carn capolada i sang de diferents indrets del cos del porc, posada dins la pell de la cuixa, i per extensió, dins altres parts del porc, especialment del ventre, i es solen fer quatre cuixots de cada animal.

DOGA *f.*

Cadascuna de les peces de fusta que juxtaposades formen el cos o ventre d'una bóta, barril, cubell o altres recipients semblants, i estan unides per cèrcols (pir-or., or., occ., val., bal.); cast. duela. Dues tones grans, en la una ha un cercle trencat e en l'altra a obs una doga, doc. a. 1373 (Miret Templers 556). Encara totes dogues, congrenys, fons de cups e botes grosses, doc. a. 1392 (Boll. Lul. vii,394). Bóta may per doga o l'ux qui hi és | no's buyda axí com ne viu un buydar, Febrer Inf. xxviii, 22.

ESCAMBELL *m.*

Seient petit sense braços ni respatller, i a vegades sense petges (pir-or., or., occ., val., mall.); cast. taburete, banqueta. Un escambell de fusta doc. a. 1485 (arx. Cúria Fumada de Vic). Del gremi de argenters 4 escambells, doc. a. 1722 (Boll. Lul. vii, 304). Seu-te en aquell escambell, *Penya Mos.* iii, 207. L'amo va seure en un escambell prop del foc, *Massó Croq.* 175. a) Cabre davall d'un escambell: esser molt menut (Falset).—b) Caure de l'escambell: perdre el predomini o els avantatges que es tenien. Especialment, Perdre una noia el dret d'herència o de pubillatge pel naixement d'un germà (or., occ.).

ESTRAPERLO *m., neol.*

Negoci fundat en l'augment abusiu del preu d'objectes de circulació difícil o clandestina; cast. estraperlo, mercado negro.

Etim.: pres de Straperlo, nom d'un joc il·legal inventat per un aventurer anomenat Strauss durant la segona república espanyola.

ESVARDELLAT (no trobada al diccionari)

Estat en què queda un meló o una síndria quan cau a terra i s'obre. (Albanyà)

FEIX *m.*

1. Conjunt de coses aplegades una al costat de l'altra i lligades perquè no se separin; cast. haz. Et de palea un fex, et IIII garbes de ciuada, doc. a. 1168 (RLR, iii,289). Faé fortificar bé els murs ab fexos de lenya, *Boades Feyts* 357. Ballar a feixos: ballar agafats.

GALIFARDEU *m.*

Home o noi terrible per la seva corpulència, males intencions, manca de seny o qualsevol altra causa (or., occ., val.); cast. tunante. Per extensió es diu també dels animals. Ey, gequiu traure avans al petit aquey galifardeu tan gros d'en mitj... [es refereix a un caragol], *Víct. Cat., Sol.* 91. Los galifardeus de la brigada de neteja, alegres y malfardats, començaven a brandar les escombres, tot dihent gatades a les dones, *Víct. Cat., Film (Catalana, i, 471)*. El maltractaven els dos galifardeus que estenien al seu darrera llurs manasses,

Ruyra Pinya, ii, 37.

Fon.: galifərðéw (or.); galifarðéw (occ.); galaβarðéw (val.).

GAVALLO *m.*

Dialectal, per cavalló: Conjunt de deu o dotze garbes (Agullana, Garrotxa, Lluçanès, Pineda); conjunt de 18 a 21 garbes (Besalú); conjunt de 40 garbes (Bordils).

Fon.: gəβəló (Agullana); gəβəjó (Besalú, Bordils).

Etim.: V. cavalló.

GREALA (i ses var. gresala, graala, griala). *f.*

Plat gran i profund. Una graala de fust, doc. segle XIV (Catalana, ii, 142). Dues grasales de terra pintada de obra de mèlcha, doc. a. 1422 (Aguiló Dicc.). Una gresala de vidre, doc. a. 1490 (arx. Cúria Fumada de Vic). Trenta-dos plats y quatre greales, doc. a. 1602 (arx. de Montblanc).

GUTIMELL (no trobada al diccionari)

Tros de raïm gros (Mollet).

ÍXER v. intr. dial.

Eixir.

Fon.: íjə (Perpinyà); íje (Vilaller).

Etim.: de eixir, amb canvi del tipus de conjugació ocasionat per l'analogia de les formes rizotòniques ix, ixes, etc.

LLAURA *f.*

Arada, instrument per a llaurar (Arles, La Jonquera, Olot, Ripoll, Penedès); cast.arado. Llaura plana: l'arada antiga, de fusta, amb rella i orellons (Olot). Llaura mossà: arada moderna, amb un sol orelló a un costat i giratòria (Olot).

Fon.: láwrə (pir-or., or.).

Etim.: derivat postverbal de llaurar.

LLIBANT *m.*

Corda gruixuda, com la que s'empra en la corriola d'un pou, per a pujar materials a les bastides de construcció, per a estirar una embarcació cap a terra, etc.; cast. maroma, sirga, guindaleza. Tenim anotada l'aparició del mot libans, pl., en un document de l'any 1359 existent a l'arxiu municipal de Barcelona; no tenim recollida la frase on apareix, però sí aquestes, posteriors: Un livant de canym gros, doc. a. 1417 (BSAL,xx, 136); Un argue ab dos libans trencats, doc. a. 1431 (Est. Univ. x, 131); Tres dotzenes de libans d'espart de XXXII canes cascun liban, doc. a. 1433

(Arx. Gral. R. Val.); Una corriola gornida de ferre ab un libant covinent, Inv. Grau 1489. «Em menjaria un llibant»: es diu per significar que es té molta fam (Palma).

Refr. «Llepant llepant, puja el llibant». Fon.: λιβάν (or., occ.); λιβάντ (mall., men.).

Intens.: llibantàs, llibantarro, llibantet, llibanteu, llibantó, llibantot.

Etim.: de l'àrab libān, corda per a estirar les embarcacions contra corrent', introduït en català probablement per via del genovès (cf. Vidos Storia 463 ss.)

LLOSSA (ant. Escrit loça, lossa, losa). *f.*

Cullera gran (Camprodon, Cerdanya, Ribes, Ripoll, Olot, Bagà, Plana de Vic, Pla de Bages, Bonansa, Pont de S., Esterri, Sort, Senterada); cast. cucharón. A certes contrades s'anomena llossa la cullera grossa de fusta (Figueres, Pineda, Balaguer) i cullerot la de ferro. Tres losses ferri, doc. a. 1307 (RLR, iv, 377). En la cuyna... una loça, doc. a. 1377 (Miret Templers 556). Dos loces, la una tranquada e l'altra sancera, doc. a. 1410 (Alós Inv. 11). Aprés mit-ne en una paella entrò a quatre loces, Sent Soví 28. Hauria pres que l'encens se li donàs ab la llossa, Verdaguer Jov. 104.

MAGINET (no trobada al diccionari)

Ferro amb el qual s'estirava el carro. (Mollet de Perelada)

MARFIT, -IDA adj.

Marcit o pansit; passat del temps oportú (Rosselló, Alt Empordà); cast. mustio, pasado. Era una dona alta..., l'havien marfida y fet perdre llustre de bell jovent, Víct. Cat., Sol. 81. Com la flor tota just espallida y marfida pel temporal, J. Sant Salvador (Rev. Cat. iv, 449).

Fon.: mærfít (pir-or.).

Etim.: derivat de marf.

MENESTER MESTER *m.*

Cosa necessària per a l'ús; cast. menester. «Si jo tingués lo menester, no em ficaria en romanços». Tenir el seu menester: tenir allò que basta per a les necessitats. A ton mester | no basta tant, Spill 7000. Ahont hi portaven les provisions de boca y demás menesters pel dia, Genís Quadros 163. Pagaré es deutes que ens estalonen, i encara aplegaré una bona mota per as teus menesters, Ruyra Pinya, ii, 150.

MOSTÍS (no trobada al diccionari)

Pansit. Fer una mostissa a una dona de la colla de veremadores: esclafar-li sobre la cara un raïm que hagi deixat de collir per poca cura (Rosselló).

MULAT *m.*

Mul o mula jove; cast. muleto. Tot mulat o rossí... deu pagar, Leuda Puigc. 1288, pàg. 507. De tot bou, vacha, vadell qui isque o entra, un diner; item de tot mulat qui isque o entra, IIII diners, doc. a. 1399 (Priv. Ordin. Valls Pir. 348). Dos mulats de hun any, doc. a. 1443 (BSCC, vii, 244). L'egua parirà el mulat, Salvador FB 24.

|| adj. Mular. Bestiar mulat se n'ha de fer la estima conforme lo valor d'ells, Tar. preus 89.

Fon.: mulát (or., occ., val., bal.).

Etim.: derivat de mul amb el sufix -at (<llatí -attu) que serveix per a formar noms d'animals joves.

NIMELLA *f.* **VEIMELLA** *f.*

Coltell corbat que serveix per a veremar (Empordà).

VAR. FORM.: *lлимella, nimella, brimella, guimella.*

FON.: bæjméla (Palafrugell, St. Feliu de G.); liméla (Agullana); niméla (Agullana); briméla (Besalú); giméla (Cadaqués).

ETIM.: derivat de *veimar* (=veremar) amb la terminació *-ella* presa probablement per analogia de *falzella*.

PALLAGIA *m. i f.*

Noi, xiquet (Ross.).

Imprudens com tots los pallagos, Saisset Hist. y Com. 4. El pallago sense gorra ni barret, cara brut, Alm. Ross. Cat. 1923, p. 62.

Fon.: pəláγu (pir-or.).

PAP *m.*

3. Per ext., Ventrell de persona o d'animal; cast. buche. Omplir el pap: alimentar.

|| 4. fig. i fam. L'interior de l'home, el lloc on guarda els seus secrets o d'on es treu les paraules que diu; cast. buche. Buidar el pap: desfogar-se parlant, dir tot allò que es tenia desig de dir. Treure del pap, a algú alguna cosa: fer-l'hi dir, obligar-lo a manifestar-la.

PILLET, -ETA *m. i f.*

Murri; que obra amb mala intenció; cast. pillete, pillo. a) Pillet de platja: noi entremaliat i de vida molt lliure.—b) Pillet de platja: peix, varietat de congre, de l'espècie *Conger mystax* (Men.).

Fon.: *pilét* (or., Maó); *pi lét* (occ., val.); *pi lét* (Mall., Ciutadella, Eiv.).

Etim.: derivat dim. de *pillo* (castellanisme).

PLAGA *f.*

M. Home mancat de serietat, que sempre parla o obra per riure, que fa perdre la serietat als altres amb els seus acudits (or., occ.); cast. *guasón*, loco. ¿Que es pensen vostès que dono la culpa a aquests plagues?, Vilanova Obres, iv, 111. Es tan plaga, tan plagota!, Casellas Sots 95. «Plaga! més que plaga!» anava dient ella, Massó Croq. 70. Fer el plaga: fer coses estranyes però divertides, per fer riure. Vaja, home, no fassi el plaga!, Vilanova Obres, xi, 46. Anar de plaga: fer el plaga. En Carlets... no es casaria may perquè era una criatura que només anava de plaga, Vilanova Obres, iv, 39. Plaga de la parròquia: home extremadament divertit, que fa riure molt la gent. Ja ho ha vist, un plaga de la parròquia que ens fa riure tot el dia, Oller Pap.

Fon.: *pláyə* (or., bal.); *pláyε* (Ll.); *pláyα* (Tortosa, val.); *plájə* (Palma, Manacor, Pollença); *pláyα* (Pont de S., Tamarit de la L.).

Etim.: del llatí *plaga*, mat. sign. || || 1 i 2. En l'accepció || 3, malgrat el canvi de gènere, *plaga* és una simple derivació semàntica dels altres dos significats, idèntica a la que modernament s'ha introduït en el mot calamitat: «esser un calamitat».

RAMPÍ *m.*

Eina agrícola consistent en un mànec llarg que per un extrem porta un travesser del qual surten diverses puntes de fusta o de ferro; serveix per a arreplegar la palla o les espigues de la batuda, l'herba dallada, etc. (Cerdanya, Ripollès, Lluçanès, Plana de Vic, Vallès, Penedès, Camp de Tarr., Mall., Alg.); cast. *rastrillo*. Pro pretio de viginti quatuor ferros de rampins, doc. a. 1449 (Arx. Gral. R. Val.). Las noyas de la casa ab forcas y rampís, faldilla curta, Bosch Rec. 35. Rampí, per un vent, i arada per s'altre, Pons Llar 22.

RATA-PANELLA (no trobada al diccionari)

Ratpenat: Mamífer quiròpter de les famílies dels vespertiliònids, dels molòssids i dels rinolòfids. (DIEC) (Vilanova de la Muga)

ROSELLA (i dial. roella). *f.*

1. ant. Roseta, rosa petita; cast. rosita. Ha en la dita corona, entre flor e flor, X roselles, les V ab sengles robicets, doc. a. 1356 (Rubió Docs. cult. i, 173).

RUETA (no trobada al diccionari)

Carretó: Caixó amb una sola roda a la part anterior i dos mànecs en la posterior, per a transportar calç, pedres, maons, etc. (DIEC) (Mollet de Peralada)

SALTIMBANQUIS *m. i f.*

Persona que es guanya la vida fent exercicis d'acrobàcia i de força pels carrers i les places. (Albanyà)

SARAU *m.*

Ball de moltes persones, sobretot a lloc tancat; cast. sarao. Després d'un sarau magnífich, | a una gran sala, Aguiló Poes. 56. (Mollet de Peralada)

SECADA *f.*

Temporada llarga de no ploure; sequedat del camp; cast. sequía. En axí com per gran secada se exequen les fonts e les basses, Llull Cont. 102, 26. En lo món ha gran fretura e secada d'amor, Llull St. Mar. 58. Aprés gran camí, | plau a l'home cansat respòs, | ez aprés gran secada, ros, Metge Fort. 62. La secada malmeté les cullites, Pous Empord. 65.Refr.

—«Si la Quaresma entra seca, amb secada se'n va».

Fon.: səkáðə (or.); sekáðε (occ.); seká (val.).

Var. ort. ant.: sequada (Molera Pron.).

TÒRIA *f.*

Sarment llarg i vivaç (Berguedà, Empordà, La Selva, Plana de Vic, Pla de Llobregat); cast. sarmiento. Si morgones alcú cep, lo pare engenrarà altre cep en la sua tòria metex (escrit coria per error de còpia), Llull Dem. 326. Toria o serment viva: Flagellum, Pou Thes. Puer. 43. Toria o sarment llarch, Torra Dicc. Tots els ceps

havien brotat divinament, i ja tenien més d'un pam i mig de tòria, Pous Empord. 13. a) Vinya (Blanes). Venir de la tòria: venir de la vinya. Ésser de la tòria: ésser molt bevedor (Empordà).

TRUMFA *f.*

Patata (Cerdanya, Ribes, Empordà, Gironès, Garrotxa, Cardona, Reus, Andorra, Vall d'Àneu, Sort, Pont de S., Castanesa, Tremp, Organyà, La Llitera, Balaguer, Priorat). Era a collir trumfes amb el tràmec, Massó Croq. 41. Trumfes bajanes: patates bullides, pelades i amanides amb oli i sal i ben aixafades (Costa de Llevant). Trumfa bufet: varietat de patata que per dintre és groga (Puigcerdà). Trumfa cega: la que, al temps que solen grillar, no treu grills (Espluga de F.). Trumfes de bolado: varietat de patates bones, que es desfan fàcilment (Cerdanya, Conca de Tremp). Trumfa de l'abundància: patata de la millor qualitat (Llofriu). Trumfa de tavella: varietat de patata pròpia del Ribagorça (Sopeira).

Refr.

—«Trumfes i fesols, ¿què dimoni vols?»: es diu per indicar que amb patates, fesols i pa, ja es poden alimentar satisfactòriament (Borges Bl.).

Fon.: trúm̃fə (or.); trúm̃fa (Andorra, Esterri, Pont de S., Tamarit de la L.); trúm̃fe (Sort, Tremp, Balaguer, Falset).

Intens.:—a) Augm.: trumfassa.—b) Dim.: trumfeta.—c) Pejor.: trumfota.

Var. form. i sinòn.: trufa, trumfo.

Etim.: deformació de trufa.

TUPÍ o **TOPÍ** *m.*

Olla petita i amb una sola ansa (pir-or., or., occ., Maestrat); cast. puchero. «Jo en tinc un armari | molt ben adornat: | un tupí sense ansa | i un plat foradat» (corranda de Gandesa). Una ola e una cassola e dos topins, tot de terra, doc. a. 1429 (Ordin. Hosp. 106). Un parell de tupins, doc. a. 1490 (arx. Cúria Fumada de Vic). Una olla y quatre topins de terra, doc. a. 1662 (Est. Univ. x, 136). Tupí de porró: el tupí d'un litre de cabuda. Tupí de presa: el tupí molt petit, dins el qual només cap l'aigua necessària per a desfer una presa de xocolata. Tupí xocolater: el que serveix per a desfer-hi xocolata. Tupí de menjar sopes u: el que serveix per a una ració de sopes per a una sola persona. Tupí d'ull de bou: el de mida més petita. Fer el tupí: coure el dinar en el tros on es treballa.

Loc.—a) Defensar el tupí. defensar-se la vida, procurar-se aliment (Empordà)

XANA f.

Vespa xana: varietat de vespa grossa i que pica molt fort (Gir., Empordà).

Xana: llin. existent a Llanàs.

XIC, XICA

1. adj. Petit (l) (Tarr., occ., val.); cast. pequeño, chico. Si fa una sobalma xiquadoc. a. 1409 (BSCC, xv, 88). Per dues balances de pesar florins, una gran e altra xiqua, doc. a. 1414 (Arx. Gral. R. Val.). Quan les creatures són xiques, comencen a jurar, Sermons SVF, i, 22. Se veu dauant lo leó ab l'infant xich que portaua, Tirant, c. 38. Mostrant-se en cors tan chich, Villena Vita Chr., c. 73. En aquella pocha edat que'ls chichs infants atenyen la primera conexença, Corella Obres 183. Plena és de barataria la pus xiqua, Coll. Dames 363. La sua memòria no sols de les grans, mas encara de les chiques culpes no s'aparta, Cordial 15. Y perque hi posi son peu xich | l'estrep aguanta En Roderich, Oliver Obres, i, 261. Sigues infatigable com l'agulleta xica, Carner Sonets 49.

La cerca al diccionari d'aquests mots permet extreure quines d'aquestes paraules són pròpies del parlar de l'Alt Empordà. Es tracta dels següents mots: *Calistresa* (només Cadaqués), llibant, nimella, cossi, tòria, mostís, marfit, tupí, xana i íxer(v).³

S'observa que moltes d'aquestes paraules són pocs emprades a l'actualitat i que segurament devien formar part d'un llenguatge popular avui més desconegut per al parlant alt empordanès.

³ Aquestes paraules han estat cercades al diccionari català-valencià-balear

5.1 Classificació temàtica del lèxic

De la mateixa manera que s'ha elaborat una classificació temàtica de les expressions, s'ha classificat el lèxic del treball en tres apartats: el lèxic referit a infants, lèxic referit a animals i lèxic referit al món agrícola.

LÈXIC REFERIT A INFANTS			
PARAULA	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC	POBLE
Criatura	Nen petit.	Sí	Cabanes
Pallag, pallaga	Nen, nena.	No	Roses
Nano	Nen.	Diferent significat	Roses
Baillet	Nen.	No	Roses
Xicot	Noi.	Sí	Sant Llorenç de la Muga
Mosso, mossa	Noi, noia.	Sí	Vilamalla

LÈXIC REFERIT A ANIMALS			
PARAULA	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC	POBLE
Matxo	És l'híbrid de la barreja entre una burra i un cavall o un euga i un burro. (mascle)	Sí	Biure
Mula	És l'híbrid de la barreja entre una burra i un cavall o un euga i un burro. (femella)	Sí	Biure

Gudellar/ Gudaïar	Parir la truja.	No	Creixell i Vilamalla
Porcell	Garrí.	Sí	Creixell i Sant Llorenç de la Muga
Nareta	Oreneta.	No	Mollet de Peralada
Rata-panella	Ratpenat: Mamífer quiròpter de les famílies dels vespertiliònids, dels molòssids i dels rinolòfids. (DIEC)	No	Mollet de Peralada
Pollí / Pollinar	Fill del cavall./ La somera o l'egua, parir.	Sí	Navata i Vilamalla
Bestiar	Conjunt de bèsties d'una mateixa espècie, especialment de les que es crien per al servei i la utilitat de l'home.	Sí	Navata
Cobrir	Aparellar un animal.	Sí	Navata
Mulat	Cavall petit.	Sí	Sant Llorenç de la Muga
Gamó	Cabra salvatge.	Sí	Sant Llorenç de la Muga
Rènac	Llagasta, paparra.	No	Terrades
Engegar	Obrir el corral perquè el bestiar surti a pasturar.	Sí	Vilamalla

Vodellar	La vaca, parir.	No	Vilamalla
Xaiar	L'ovella, parir.	Sí	Vilamalla
Gatinar	La gata, parir.	Sí	Vilanova de la Muga
Cadellar	La gossa, la lloba, etc., parir.	Sí	Vilanova de la Muga

LÈXIC REFERIT AL MÓN AGRÍCOLA

PARAULA	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC	POBLE
Llaura	Arada.	Sí	Albanyà
Rampí	Rasclet gran; eina que consisteix en un pal que fa de mànec que té a l'extrem un travesser proveït de pues i serveix per a arregar palla, gratar la terra, etc.	Sí	Albanyà
Era	Edifici per a guardar el farratge.	Sí	Cabanes
Horta	Hort gran.	No	Cadaqués
Garba	Feix d'espigues tallades.	Sí	Creixell i Navata
Fila	Filera de seps.	No	Mollet de Peralada
Tòria	Sarment: branca llarga i prima de vinya.	No	Mollet de Peralada

Escatir	Esporgar: Netejar (una planta) de les branques inútils o supèrflues.	Sí	Mollet de Peralada
Parrell	Raïm petit que no madura.	Sí	Mollet de Peralada
Gutimell	Tros d'un raïm gros.	No	Mollet de Peralada
Nimella	Ganivet torçat.	No	Mollet de Peralada
Aneigar	Regar.	No	Mollet de Peralada
Feix	Grup de tiges.	Sí	Navata
Gabelló	Grup de garbes dretes, amb d'altres a sobre col·locades de manera que no es mullin.	No	Navata
Rampí	Eina que consisteix en un pal que fa de mànec que té a l'extrem un travesser proveït de pues i serveix per a arreplegar palla, gratar la terra.	Sí	Vilacolum
Masover	Persona que és estadanta i té cura d'un mas de propietat d'altre.	Sí	Vilamalla
Pagesia	Agricultura actual.	Sí	Vilamalla
Guret	Guaret.	No	Vilanova de Muga

5.2 Lèxic més freqüent

Allavons (CABANES, MOLLET, SANT LLORENÇ)

Llavontes (CABANES)

Allevores (Navata)

Llavors

Llevar (MOLLET)

Allevar (ROSES)

Llevar-se (SANT LLORENÇ)

Aixecar

Renegar (TERRADES): *dir paraulotes*

Renec (BIURE I SANT LLORENÇ DE LA MUGA): *paraulota*.

Rampí (ALBANYÀ I VILACOLUM): *eina que consisteix en un pal que fa de mànec que té a l'extrem un travesser proveït de dues pues i serveix per a arreplegar la palla.*

Escambell (ALBANYÀ I MOLLET DE PERELADA): *seient petit sense braços ni respatller.*

Istiu (CALBANYÀ I CABANES): *estiu.*

Col·legit (CADAQUÉS I ROSES): *col·legi.*

Llibant (CADAQUÉS I TERRADES): *corda gruixuda d'espart.*

Garba (CREIXELL I NAVATA): *feix d'espigues tallades.*

Gudellar (CREIXELL) Gudaiar (NAVATA): *parir la truja.*

Pollí (NAVATA): *fill del cavall.*

Pollinar (VILAMALLA): *l'euga parir un poltre.*

Rumiar (SANT LLORENÇ DE LA MUGA I VILANOVA DE LA MUGA): *pensar.*

Enraonar (VILACOLUM I VILAMALLA): *parlar.*

Tupí (VILACOLUM I VILANOVA DE LA MUGA): *olla petita amb una sola ansa*.

Cassó (VILACOLUM I VILANOVA DE LA MUGA): *vas petit de metall amb mànec*.

5.3 Variants en el lèxic

En el cas del lèxic, s'han trobat menys variants:

Allavons (CABANES, MOLLET, SANT LLORENÇ)

Llavontes (CABANES)

Allevores (Navata)

Llavors

Llevar (MOLLET)

Allevar (ROSES)

Llevar-se (SANT LLORENÇ)

Aixecar

5.4 Castellanismes en el lèxic

Ús de la paraula *puesto* per a designar un lloc. (TERRADES I ALBANYÀ).

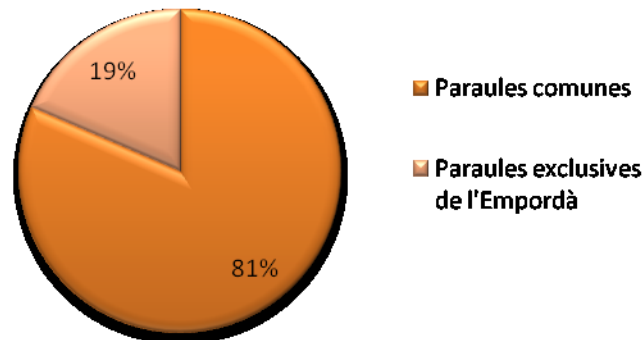
Ús de la paraula *zumar* per a designar el terme *pegar* (ROSES).

Acabament de la paraula *velocímetre* en u: *velocímetru* (SANT LLORENÇ DE LA MUGA).

Ús de la paraula *antes*, provinent del castellà, enlloc de *abans*: (VILAMALLA)

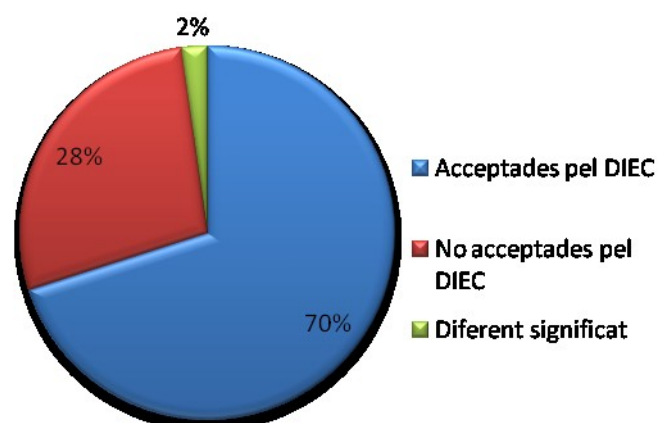
L'anàlisi del lèxic confirma que el territori de l'Alt Empordà ha estat una comarca essencialment agrícola i ramadera, com a conseqüència de ser un territori eminentment pla. A mesura que s'ha anat perdent aquesta tradició també s'ha perdut el vocabulari específic i necessari per descriure aquesta realitat rural. Això explicaria perquè avui en dia bona part dels joves desconeixen aquest lèxic i pel contrari és la gent de més edat qui encara l'utilitza i qui a més és més conscient de què s'està perdent.

Paraules cercades al diccionari català-valencià-balear

En aquest gràfic circular, hi ha representades les paraules que han sigut cercades en el diccionari català valencià –balear, indicant el percentatge de les que aquest considera exclusives, o gairebé exclusives de l'Alt Empordà i el d'aquelles que considera del parlar comú. Només un 19% del lèxic analitzat és propi de la zona estudiada. Això significa que molts dels parlants consideren també com a pròpies paraules que en realitat no són exclusives de la comarca, sinó pròpies de la llengua catalana.

Totes les paraules

En el gràfic circular anterior hi ha representat tot el lèxic dels entrevistats. Només un 28% de les paraules no estan acceptades pel DIEC. Això vol dir que una part del lèxic acumulat no té entrada en el diccionari. El fet de que un 28 % de les paraules no estiguin reconegudes pel DIEC demostra que la llengua canvia constantment, és flexible i s'adapta als parlants de manera lliure.

Per altra banda, la gran majoria de les paraules sí que tenen entrada en el DIEC, fins a un 70%. Això vol dir que els parlants sovint consideren que saben paraules que són exclusives del seu parlar però que en realitat no és ben bé així. Només un 2% del significat de les paraules donades no coincideix amb el significat que proposa el diccionari. Aquesta xifra és positiva i se'n pot concloure que en la majoria de casos el parlant coneix el significat normatiu de la paraula que proporciona.

A partir de l'elaboració de les taules també s'ha pogut observar que el lèxic més freqüent és aquell relacionat amb l'agricultura, els animals i el món de pagès.

6. Conclusions

S'ha elaborat una explicació documentada sobre els dialectes catalans i s'ha situat el parlar de l'Alt Empordà dins dels parlars catalans.

S'han realitzat quinze entrevistes i s'han entrevistat vint persones, d'edats compreses entre els 62 i 91 anys, de diferents pobles de l'Alt Empordà. S'ha fet un recull de 274 paraules i 128 frases fetes dites a la comarca.

S'ha explicat el significat de tot el lèxic i de les expressions trobades segons els entrevistats i s'ha contrastat la seva informació amb la del diccionari.

S'han elaborat classificacions temàtiques de les expressions i del lèxic trobat. Al mateix temps s'han proporcionat les expressions d'ús més freqüent entre els parlants.

S'han analitzat les variants entre les diferents expressions trobades i s'han identificat les expressions que contenen castellanismes evidents.

La majoria de les persones entrevistades han viscut tota la vida al poble i moltes són natives del mateix; per tant, provenen d'un àmbit rural. Tal i com es pot veure en aquest treball, el vocabulari té una relació directa amb l'entorn del parlant. Aquest fet s'observa en la temàtica de les frases, la majoria de les quals estan referides a aspectes relacionats amb el món agrícola, la viticultura o al mar.

A través de les diferents classificacions es pot veure la importància d'aquestes expressions, que han sigut elaborades al llarg de molts anys a partir de l'experiència i que contenen una gran saviesa popular; com a reflex de la vida a la comarca en temps anteriors.

Un cop realitzada la part teòrica i analitzades les dades extretes de les entrevistes, he pogut observar que hi hagut una reducció de l'ús d'aquestes expressions. En les entrevistes s'ha preguntat si la pròpia persona considera utilitzar frases fetes quan parla, al igual que les locucions. La majoria dels entrevistats responen que no, no gaire, o sense adonar-se'n. Del que no són conscients és que en fan un ús constant; les tenen tan interioritzades en la seva parla que no s'adonen de que les diuen.

Un altre fet que ho demostra és que moltes d'aquestes paraules que fa entre 30 i 40 anys s'usaven, són desconegudes per a joves com jo degut al seu desús. Aquest fet és degut a que moltes denominen aspectes rurals que actualment no existeixen, o al fet de localitzar-se a una zona de la comarca molt reduïda.

És per això que considero important que aquestes expressions de la nostra parla, que formen part de la història de la cultura catalana alt empordanesa, no es perdin. La gent gran, tot i no haver tingut la possibilitat de rebre una educació tant completa com la que es dona actualment, ja que la majoria van anar pocs anys a l'escola; té una saviesa i uns coneixements que han sigut apresos i transmesos al llarg de moltes dècades gràcies a les frases fetes.

El que més m'ha sorprès és que la gent gran es considera inferior en quan a coneixements respecte el jovent actual. En la meua opinió, la seva experiència i la seva saviesa superen els nostres coneixements i però per a la societat la seva saviesa segueix estan molt infravalorada.

7. Bibliografia

- Veny, Joan. Els parlars catalans: síntesi de dialectologia. Dotzena edició. Mallorca: editorial Moll, 1998.
- Parés i Puntas, Anna. Tots els refranys catalans: 25.000 refranys de les terres catalanes. Edició especial per *El Punt*. Barcelona: edicions 62, 2000.
[Aquest recull de refranys m'ha ajudat a fer la classificació temàtica de les expressions.]
- Raspall, Joana; Martí, Joan. Diccionari de locucions i de frases fetes. 2ª edició. Barcelona: Edicions 62, 1985.
- Magí Camps. Refrany al sac i ben lligat. La Vanguardia, 20 desembre 2012, Barcelona.

8. Webgrafia

-<http://dcvb.iecat.net/>

[diccionari català-valencià-balear]

-<http://dlc.iec.cat/>

[Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans]

9. Annexes**Índex Annexes**

1. Entrevistes	42
1.1 Albanyà	43
1.2 Armentera.....	45
1.3 Biure.....	46
1.4 Cabanes	48
1.5 Cadaqués	50
1.6 Creixell	52
1.7 Mollet de Perelada.....	54
1.8 Navata	56
1.9 Roses.....	57
1.10 Sant Llorenç de la Muga	59
1.11 Santa Llogaia d'Àlguema.....	60
1.12 Terrades	62
1.13 Vilacolum.....	64
1.14 Vilamalla.....	65
1.15 Vilanova de la Muga	67
2. Annex 2: Les taules.....	70
2.1 Albanyà	70
2.2 Armentera.....	73

2.3 Biure.....	74
2.4 Cabanes.....	75
2.5 Cadequés.....	76
2.6 Creixell.....	78
2.7 Mollet de Perelada.....	80
2.8 Navata.....	82
2.9 Roses.....	83
2.10 Sant Llorenç de la Muga.....	84
2.11 Santa Llogaia d'Àlguema.....	86
2.12 Terrades.....	87
2.13 Vilacolum.....	88
2.14 Vilamalla.....	89
2.15 Vilanova de la Muga.....	90
3. Annex 3: Article "Refrany all sac i ben lligat".....	92

Annex 1: Les entrevistes

Les entrevistes han estat ordenades seguint l'ordre alfabètic dels pobles. S'han transcrit procurant preservar el lèxic i la fonètica de l'entrevistat. Això comporta l'aparició d'alguns barbarismes i de paraules que no segueixen l'escriptura normativa. Aquests entrevistes dels annexos són la transcripció fidel de les entrevistes fetes, per això no m'ha semblat convenient alterar els mots i la pronúncia dels entrevistats per tal d'adequar-los a la normativa, i més, tenint en compte que l'objectiu principal del treball és copsar la parla popular dels habitants de la zona. Només en alguns casos s'ha optat per incorporar la paraula normativa al costat, per exemple: puesto (lloc).

Quan s'ha entrevistat a més d'una persona del mateix poble s'ha optat per fer un recull de les respostes de tots els participants seleccionant aquella informació que podia ser més profitosa per al treball.

1.1 ALBANYÀ

• **Quina edat té?**

76 anys.

• **Home/ Dona**

Dona.

• **On va néixer?**

Sant Llorenç de la Muga.

• **Ha viscut tota la vida aquí?**

No, a Sant Llorenç; aquí hi porto 51 anys.

• **Quina professió té o ha tingut?**

El meu home feia exportació de carbó a l'engròs i jo l'ajudava.

• **Va anar a l'escola?**

Caram, sí.

-durant quants anys?

Durant 14 anys, llavors vaig anar a Figueres a aprendre de cosir i de brodar.

-què recorda que li ensenyessin allà?

Era una escola mixta, de nens i nenes, una mestra tenia tots els cursos i era molt diferent d'ara. Teníem una enciclopèdia i fèiem aritmètica, catecisme; tot en castellà.

• **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

No tantes males paraules com diuen ara; quan la cosa no anava bé deïem: puja aquí dalt i balla.

• **En quines ocasions utilitzava el Català i en quines el Castellà durant la seva infància i adolescència?**

Aquí al poble parlàvem sempre el català, però a l'escola en castellà.

• **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Ajudava a casa, vaig aprendre el corte de confecció, vaig aprendre a brodar.

-I durant l'edat adulta?

De seguida vaig tenir fills i m'he dedicat a ells; les feines de la casa.

• **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

No ho sé, deïen.. mira això cap a la Muga, quan una cosa no servia ho deïem perquè com que la Muga és aquí mateix. Aquí es deïen paraules afrancesades, perquè érem tant a la vora de la frontera: el pas darrera d'una frase i del pernil en deïen cuixot.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

La pila és: la llenya ajustada, l'abrigaven amb terra i feien foc per dins. Quan fèiem matança del porc fèiem servir el perol, la perola, que és una mica més petita; la (givella) gibrella

- **Quines frases fetes coneix?**

La meva sogra deia: fa fretat, quan una cosa era molt grossa. No em cap a la barretina, no t'entra en el cap; fer passar per l'adreçador, una persona que anava un xic desencaminat se li deia això; tururut viola, quan una cosa s'ha acabat o espatllat o quan una persona s'ha mort; s'ha ha acabat el bròquil; barrina que barrinaràs, pensa que pensaràs; sembla que hagi menjat llengua avui, es diu quan una persona parla molt; acabar de buidar el pap, vol dir ja ho he dit tot; fer la viu-viu, és no fer gaire res; criar malves, és morir-se; ja ha begut oli; mala peça té el teler, quan et diagnostiquen un mal, abans el teler era per fer el teixit de la roba i quan s'espatllava se li havia de canviar la peça; no té pèls a la llengua, no calla; pel Juliol ni dona ni col, perquè fa calor i si estàs amb un altra persona al llit, tens calor i les cols ara a l'istiu (estiu) no són gaire bones, culegen molt; no em toquis els oremus, no em molestis; ser una mitja figa, ser dubtós; ser corremón, una persona que no està mai a casa; no girar rodó, no estar del tot bé del cap; que déu t'empari, que tinguis sort; anar eixut de butxaca, no tenir gaires diners; és una bleada assolada, una persona que tot li fa ànsia, es diu perquè la bleada de seguida cau, si la poses al Sol queda masegada, mostissa, que vol dir garfida; mal llamp te mati, desitjar una cosa dolenta, una injúria.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

Si fugies deien: ja t'atraparé. En acabat ens deien els pares: Qui té amigues té fatigues, perquè renyies amb una, renyies amb l'altre, o si en tenies masses, per fer contenta a una no quedaves bé; tal faràs, tal trobaràs; déu té un bastó i pega i no fa remor, es diu quan et mereixes una cosa, et pega i no te n'adones, no fa fressa

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

Sense donar-me'n compte, potser sí.

1.2 ARMENTERA

- **Quina edat té?**
90 anys, sóc del 9 d'agost de 1922.
- **Home/ Dona**
Home.
- **On va néixer?**
A l'Armentera.
- **Ha viscut tota la vida aquí?**
Sí, a la mateixa casa on vaig néixer.
- **Quina professió té o ha tingut?**
Sempre he estat pagès.
- **Va anar a l'escola?**
Sí, a l'escola primària del poble.
-durant quants anys?
Durant 11 anys, des dels 4 fins als 14.
-què recorda que li ensenyessin allà?
Ens ensenyaven a llegir i escriure, a aprendre cal·ligrafia. Estudiàvem gramàtica catalana i castellana, aritmètica, geografia, ortografia, història, dibuix al carbó i lineal. També educació moral i cívica, religió i urbanitat.
- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**
Trumfa, que és patata i *estraperlo*.
- **En quines ocasions utilitzava el Català i en quines el Castellà durant la seva infància i adolescència?**
Entre nosaltres sempre parlàvem el Català; en Castellà només quan algú només ens entenia en Castellà.
- **A què es dedicava durant la seva joventut?**
Principalment a continuar aprenent però, als 21 anys l'exèrcit ens tallava la vida pel mig als nois. Ens feien anar 3 anys de servei militar al Marroc; hi anàvem joves i tornàvem quasi adults per emprendre de nou la nostra vida i formar família.
-I durant l'edat adulta?
(resposta a dalt)

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**
Aiga en lloc d'aigua, *podé* en lloc de potser.
- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**
Dèiem: Arriba que va! , que era una forma de saludar de molts homes per intentar contrastar l'obligat: Arriba España!
- **Quines frases fetes coneix?**
Donar gat per llebre, que vol dir enganyar; *caure de l'escambell*, és perdre l'heretatge; *viure a la lluna*, estar distret; *tocar el dos*, marxar, escapolir-se.
- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**
Qui compra i deu és mort en creu; no deixis mai el bon camí per la drecera; el que puguis fer avui, no ho guardis per demà.
- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**
Molt poc o gens.

1.3 BIURE

- **Quina edat té?**
72 anys.
- **Home/ Dona**
Home.
- **On va néixer?**
A Boadella.
- **Ha viscut tota la vida aquí?**
No, des que em vaig casar. Aquí hi estic des de fa 50 anys.
- **Quina professió té o ha tingut?**
Sempre m'he dedicat a l'agricultura, de pagès.
- **Va anar a l'escola?**
Sí, a Boadella.
-durant quants anys?
Fins als 14 anys.
-què recorda que li ensenyessin allà?
En tinc molt mal record de l'escola perquè només fèiem que resar el rosari i si parlava el català, havia rebut per parlar el català. Amb un llibre hi era tot i érem 42 alumnes i un

professor. Ens ensenyaven poc: a escriure i llegir, sumar, multiplicar i no gaire res més; a l'escola no vaig aprendre massa. Jo mai he fet català, l'he parlat però mai me l'han ensenyat a escriure.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

No n'hi ha masses.

- **En quines ocasions utilitzava el català i en quines el castellà durant la seva infància i adolescència?**

Sempre feia servir el català, menys a l'escola.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Teníem dos matxos a casa i anava a arrastrar per la muntanya socs. El matxo és com un cavall diguéssim. El matxo i la mula són la barreja entre una burra i un cavall o un euga i un burro, però són bords, és a dir que no poden criar, que ara en dirien un híbrid.

-I durant l'edat adulta?

He fet de pagès però ja d'una altra manera, varem fer les granges i em vaig dedicar molt a fer patates i ceba.

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

No en sé gaires. Aquí a Biure el que es deia molt era que, com que a Boadella sempre hi havia orquestres bones per la festa, dèiem: mira a Boadella tenen la bona.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

No en tinc ni ideia (idea).

- **Quines frases fetes coneix?**

Semblem tocats de la Tramuntana, quan estàs parlant de coses que s'han fet mal fetes; qui no treballa de jove de vell dorm a la palla; val més tard que mai: quan una cosa al principi no anava bé i al final funcionava, per exemple quan hi ha molta secada i plou es diu, perquè si no hagués plogut encara hagués sigut pitjor; qui de jove no corre de vell trota, que vol dir que si no treballes de jove, ets de treballar de vell.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

Cony, macagun l'ou, que és com que digués un renec, però sense dir un renec (paraulota)

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

No, quasi mai.

1.4 CABANES

- **Quina edat té?**

79

- **Home/ Dona**

Home

- **On va néixer?**

Vilamacolum

- **Ha viscut tota la vida aquí?**

Aquí hi porto 44 anys.

- **Quina professió té o ha tingut?**

Primer de pagès i allavons (llavors) transportista, fins que em vaig jubilar.

- **Va anar a l'escola?**

Sí.

-durant quants anys?

Fins als 12.

-què recorda que li ensenyessin allà?

Mira, a sumar restar i multiplicar; re de re. Llegíem i ens feien dictats, tot en castellà.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

Un clatellot, és picar a qui darrera el clatell; sentir-se'n, quin missal, és un paper molt escrit, coi el missal del capellà és molt gros.

- **En quines ocasions utilitzava el Català i en quines el Castellà durant la seva infància i adolescència?**

Sempre feia servir el Català, a dintre el poble sempre el Català. Ara, allavontes (llavors) va venir el temps d'en Franco i di venia algun inspector o lo que sigui, allavons (llavors) sí que parlava castellà.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Pues mira, al damatí (matí), arreglaves el bestiar; donar-los menjar, netejar, lo que sigui. Allavons (llavors) el meu padastre via sigut de missa i deia: el pagès que no es muda al damatí (matí), no es muda en tot lo dia. (per anar a missa). Una altra cosa que es deia era: qui anava a missa a les 8 del damatí (matí) era per anar a veure déu i qui hi anava a les 11, era perquè tot déu el veiés. Al migdia, hi anava la gent més jove i normalment s'hi anava més arreglat, però al damatí (matí) no, hi anaven els quatre vells. I llavons (llavors), quan sortíem de missa ens en anàvem a fer el truc. A vegades anàvem a

figueres amb bicicleta, i el dia que feia un pet de Tramuntana forta, gafàvem (agafàvem) les bicicletes i les facturàvem en el tren. A Figueres anàvem a la rambla i fèiem petar la xerrada, tots érem amics.

-I durant l'edat adulta?

Anava amb el carro i el burro a buscar naps, o a buscar palla a l'era per portar al bestiar; mira si era l'istiu (estiu) anava a parar un xic la fresca (fer petar la xerrada amb els quatre veïns al carrer).

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

Pota moll; mira, aquí era un poble que sempre era negat d'aiga (aigua); quan hi havia pluges el riu es desbordava i de seguida arribava l'aigua al poble.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

No sé pas, mira.

- **Quines frases fetes coneix?**

Per sant Lluç sembro si puc; al primer d'Abril si sembres mongetes, cada una val mil, perquè s'engordeixen molt i molt; mil milions no prometis si no els hi dons, vol dir que en una criatura si li promets, li has de donar, no li prometis si no el hi dons (dónes).

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

No, no.

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

No.

1.5 CADAQUÉS

- **Quina edat té?**

91 anys

- **Home/ Dona**

Home

- **On va néixer?**

Aquí Cadaqués

- **Ha viscut tota la vida aquí?**

Bueno.. casi sempre, tres anys a França i tres anys entre la mili i presons, una cosa i un altre, però la resta sí.

- **Quina professió té o ha tingut?**

Lo primer que vaig fer va ser de pescador, després vaig treballar la terra, he fet d'electricista, he sigut operador de cine i botiguer, que va ser l'última cosa que vaig fer.

- **Va anar a l'escola?**

Lo que deien la "ensenyanza elemental", o sigui vaig sortir de l'escola quan tenia 14 anys.
-durant quants anys?

Fins als 14 anys.

-què recorda que li ensenyessin allà?

Hi vaig aprendre de sumar, restar, multiplicar i dividir; una mica de gramàtica, una mica d'història i ja en tinc prou. Jo vaig anar a l'escola amb la dictadura d'en Primo de Rivera; allà era tot en castellà, però després vaig anar a l'escola a la República i ens varen ensenyar en català i després, quan es va declarar la guerra, que en Franco va treure la República jo ja vaig sortir de l'escola.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

Plaga, algú que no hi toca; fer-se punyades, barallar-se.

- **En quines ocasions utilitzava el català i en quines el castellà durant la seva infància i adolescència?**

Jo miro de parlar sempre el català, però si veig que algú no m'entén li parlo castellà. Quan anava a l'escola o quan havia de parlar amb la guàrdia civil.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

(contestat anteriorment)

- **-I durant l'edat adulta?**

(contestat anteriorment)

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

Aquí, s'han recollit en un llibre. Bueno de la xarxa li dèiem xarxi, lo altre es tracta d'estris de pesca. El celebret, que ara li han canviat el significat. Xirigall, és un puesto que hi ha moltes persones i tothom parla i no s'entén res; estar d'ullera, és estar de broma.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

La parla de Cadaqués no és només el salat, el salat és una de les característiques perquè es salava a tot Catalunya però es va anar perdent, sobretot a Barcelona s'ha fet malbé molt el català. Però no només el salat, hi havia altres coses com per exemple, a Cadaqués parlàvem molt amb la "i", per exemple: ara jo si parli, veus si parlo amb tu, doncs no faré servir la "i". Després també, nosaltres no diguem: el mar, nosaltres diguem: en mar, l'article canvia.

- **Quines frases fetes coneix?**

Al mes de gener la xarxa al galliner, fa mal temps i ja no pots anar a pescar; petit home gros barret, a vegades hi ha homes que no es veuen gaire i volen ser molt importants, per això s'ha de diferenciar dels altres; val més un veí a la porta que un parent a Mallorca perquè si tu tens una necessitat i el teu parent és Mallorca a qui demanaràs ajuda serà al teu veí. Qui tira pedretes tira amoretes, a vegades te trobaràs algú que et tira pedretes o així, i de vegades és per cridar la teva atenció, és un detall perquè et fixis amb ell. Boires a Pení, plega el volantí, significa que si hi ha boires a Pení, segur que és vent de mar, en fi mal temps en mart i aleshores, si tu estaves pescant amb el volantí, val més que pleguis el volantí i te'n vagis cap a casa perquè és mal temps. Ser un toca-son, és una persona que no té una idea o voluntat pròpia, és lo que li diuen.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

A mi em deien que era es cul d'en Jaumet, que no estava mai ni assegut ni dret. Quan hi havia algú que s'enfadava, l'àvia deia: mira, quan el fel se li rebenti el fel ja vindrà en surada; un peix normalment si no agafa aire se'n va per avall, però si el fel se li rebenta i agafa aire, aleshores ve en surada, sura.

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

Oh, de vegades sí, segons com ve l'ocasió, però asclar això ha de venir de la conversa. Mira, de vegades li has fet un favor a algú i després no te l'agraeix aquest favor, després dius: mira, de mal agraiets l'infern n'és ple; després hi ha allò que, de porc i senyor se n'ha de venir de mena; o sigui que n'hi ha que tenen diners i volen ser senyors, però els diners no et fan senyor, senyor t'ho fas tu, la manera de ser, la manera de comportar-te, la

manera de bellugar-te, allò et fa ser senyor, però que treguis la cartera i ensenyis els diners i siguis un mal educat, allò no et fa senyor; i la persona que és porca de naixement li costa molt de treure's això.

1.6 CREIXELL

- **Quina edat té?**

62 anys.

- **Home/ Dona**

Home.

- **On va néixer?**

Creixell.

- **Ha viscut tota la vida aquí?**

Sí.

- **Quina professió té o ha tingut?**

Tota la vida al camp, fent de pagès.

- **Va anar a l'escola?**

Sí, a Borrassà.

- **-durant quants anys?**

Fins als 14 anys.

- **-què recorda que li ensenyessin allà?**

De tot, matemàtiques, història i castellà; el català no. Mira: el català la meua mare el sabia escriure, perquè ella quan va anar a estudi era en català, en canvi nosaltres a la nostra època, no ensenyaven el català.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

Ara no recordo.

- **En quines ocasions utilitzava el català i en quines el castellà durant la seva infància i adolescència?**

El català per parlar entre nosaltres i el castellà per escriure i llegir.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Mira, a treballar al camp i llavors el dissabte i els diumenges vam començar d'anar cap a Figueres, al cine, al ball i a les 10 cap a casa.

-I durant l'edat adulta?

De pagès

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

Quan la truja paria en dèiem gudellar o porcellar; en dèiem porcell, ara se'n diu garrí. També dèiem aquest nen és un llamec, un llamec és una persona que no vol menjar, que tot li fa fàstic, és com un llepafils. Saps perquè en diuen Borrassà? Borrassà en diuen així perquè és bo, ras i sa.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

Garba, màquina de rampins, la lligadora era la màquina que lligava les garbes. Abans quan vèiem un núvol blanc que sortia a les muntanyes de roses dèiem: ja surt aquella anquilla; ja podies estar segur que plouria.

- **Quines frases fetes coneix?**

Ets més burro que una sabata, ho deia perquè amb una sabata no vas enlloc; estar mal enrosca. Cabretes al cel, bassetes a la terra, si hi ha uns núvols rodons al cel vol dir que plourà. Semblar can seixanta, vol dir una cosa sense ordre; també dèiem: aquest serà esquerp com una quilla, perquè les guilles són molt esquerpes, corren molt. Quan una persona no era gaire agraciada dèiem: aquest és més lleig que un pecat. Març marçot pica al cap que la vella no pot, vol dir que al març no et podies fiar de què ja vingués el bon temps, encara podia venir alguna pedregada o alguna cosa; la vella representava la dona gran que s'havia d'amagar perquè encara podia fer mal temps. A l'abril cada gota val per mil; al maig cada dia un raig; per sant Andreu o pluja o neu o la farem molt greu, vol dir que mai se sap quin temps farà, un any et podies trobar amb molta pluja o un altre, feia una fred que quedaves congelat.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

Qui no bat al juliol, no bat quan vol, es deia perquè llavors ja venia el mes d'agost i ja començava a ploure. Ets més dolent que la pedregada, perquè la pedregada fa mal.

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

Potser ho faig servir però no me'n dono compte.

1.7 MOLLET DE PERELADA

- **Quina edat té?**

81.

- **Home/ Dona**

Dona.

- **On va néixer?**

Aquí.

- **Ha viscut tota la vida aquí?**

Sí.

- **Quina professió té o ha tingut?**

(vàries)

- **Va anar a l'escola?**

Sí, vaig anar a l'escola d'aquí.

- **-durant quants anys?**

Fins que vaig tenir 13 anys, des de 3 fins a 13.

- **-què recorda que li ensenyessin allà?**

Sumar, restar, dividir, multiplicar i molta educació i urbanitat. De llengua ens ensenyaven castellà i para de comptar.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

S'ha acabat el Bròquil, que vol dir que s'ha acabat una cosa; *vés a polit*, vol dir anar a poc a poc; de la *colònia en deia flaire*; *sarau, ball*.

- **En quines ocasions utilitzava el català i en quines el castellà durant la seva infància i adolescència?**

Si havíem d'escriure una carta en castellà, i a casa amb català i pel poble també el català.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

A l'Agricultura, hem fet moltes coses, havíem d'anar a treballar a la vinya, havia fet de cambrer, i (llavors) *a llavors* donar menjar als porcs, anar a donar menjar als *polls*.

- **-I durant l'edat adulta?**

Jo, de modista.

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

Nosaltres aquí d'una fila de ceps en diem una *fila* i a Espolla en diuen una *passada*; i de les *tòries* (branques de cep quan són seques a l'hivern) en diuen *tidortes*; de la *carretilla* en diem *rueta*; un *esbornac* és un forat; n'hi ha que diuen, en comptes de les orenetes,

les naretes; la serreta, el collar, el bastet, la nitxera, la ventrera eren els vestits dels animals, el collar portava el vencilló, una corretja de cuir molt grossa on s'hi posava el maginet, que el maginet és un ferro amb el que estiraves el carro. Una ratapanella saps què és? És un ratpenat.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

No ho sé, sempre hem dit el mateix em penso. Es pitjaven els raïms a dins de la semal i llavors hi havia una cosa que en dèiem la tremuja que era per posar els raïms a dins de la bóta perquè fermentessin. Lo que aquí hi havia lo que en dèiem un burro, per fer escalfar el llit; era un plat amb caliu, que escalfava. Un escambell era un tamboret de fusta sense barana ni res.

- **Quines frases fetes coneix?**

Els de Mollet al damatí van a la vinya i a la tarda a l'Olivet; si vols tenir l'olivar net, llaura, escateix (tallar les branques fent la forma de l'olivera) i gratina. Mentre hi hagin burros, sempre hi haurà gent que va a cavall, vol dir que sempre hi ha gent burra, que no sabem, sempre hi haurà algú que estarà per sobre. Les dones de mollet, la casa bruta i el carrer net.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

Lo que abans la gent volia que "siguéssim" grassos i blancs, i ara els volen secs i negres. Con (Quan) t'havies de casar deien: caça-te-la prima i neta que de grossa i bruta ja vindrà.

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

No gaire.

1.8 NAVATA

- **Quina edat té?**

82 anys.

- **Home/ Dona**

Home.

- **On va néixer?**

A Navata.

- **Ha viscut tota la vida aquí?**

Sí.

- **Quina professió té o ha tingut?**

He estat pagès tota la vida, amb el camp i el bestiar. Tota la vida havia estat pagès.

- **Va anar a l'escola?**

Jo vaig anar a l'escola i vaig començar als 6 anys, con en tenia 12 vaig anar un temps a la Salle de Figueres, fins als 14.

- durant quants anys?**

(contestada en la pregunta anterior)

- què recorda que li ensenyessin allà?**

Matemàtiques, història, geografia, llengua, quan vaig anar a la Salle vaig estudiar una mica de francès. Les classes al nostre temps era tot en castellà.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

Una garba era un feix d'espigues i d'allò se'n feien gavellons que en deien, un grup de garbes dretes i unes quantes ajagudes al cim que tapaven perquè n es mullés si plovia.

- **En quines ocasions utilitzava el català i en quines el castellà durant la seva infància i adolescència?**

Sempre que m'entenien feia servir el català, i si no l'entenien mira, en castellà.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

En aquell temps no teníem temps lliure i primer, ja no tenia ni bicicleta, i quan en vaig tenir ja festejava. A les festes dels pobles veïns també hi anàvem un cop l'any.

- I durant l'edat adulta?**

Sempre he estat pagès.

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

No.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

Ara no me'n recordo, podé n'hi ha.

- **Quines frases fetes coneix?**

De porc i de senyor se n'ha de venir de mena, vol dir que la formació de la família conta molt, no la de l'escola. A taula i al llita al primer crit, i per anar a treballar deixeu-los cridar, que vol dir que no es va de seguit a treballar. El que lluny a casa's (casar-se) va, enganyat o a enganyar va; abans quan es casaven lluny, no es coneixien gaire.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

No, no en recordo. A casa ens portàvem molt bé i sempre ens feien anar pel dret.

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

No, potser a vegades en dic però no.

1.9 ROSES

- **Quina edat té?**

83.

- **Home/ Dona**

Home.

- **On va néixer?**

Aquí Roses, al barri de les Babeques.

- **Ha viscut tota la vida aquí?**

Sí.

- **Quina professió té o ha tingut?**

Pescador de nit, i de dia paleta.

- **Va anar a l'escola?**

Sí, aquí Roses a l'escola de pescadors.

-durant quants anys?

No gaires. Devia començar que tenia 7, 8 anys; i als 12, 13 vaig plegar jo.

-què recorda que li ensenyessin allà?

A sumar, restar, dividir, no gaire res més ja. Bueno, fèiem història i només fèiem castellà, català no. No ens renyava el mestre, tenia un regle planer i et deien: posa't així, i et donaven una buscallada, que vol dir patacada, un cop.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

Un pallag, una pallaga; és un nano, un ballet, un nen.

- **En quines ocasions utilitzava el català i en quines el castellà durant la seva infància i adolescència?**

El català a casa i amb els amics; el castellà casi, casi enlloc: a col·legit i si havies d'anar a la guàrdia civil.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Jugava, mira anàvem als fossos a buscar serps per vendre-les a la farmàcia.

-I durant l'edat adulta?

Anava a pescar.

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

A Roses són vinaters i a la punta s'emborratxen.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

Mira, anàvem a la teranyina, que era una xarxa molt gran que feies la volta i tancaves el peix. Després el trasmall: a la tarda anava a calar, que és posar la xarxa en mar, i al damatí allevava, que és treure la xarxa del mar. Després varem anar a la mosca: és una peça molt llarga, molt grossa per agafar el peix gros, agafar orades, llobarros. L'estrop, que fèiem servir per estirar les xarxes.

- **Quines frases fetes coneix?**

Cel de cabretes, cel de punyetes; Sol roent, pluja o vent; pesa més que el plom.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

El meu pare em deia: què has fet?, si jo li deia que no havia fet res, Galtada que te criu!

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

No.

1.10 SANT LLORENÇ DE LA MUGA

- **Quina edat té?**

82 anys.

- **Home/ Dona**

Home.

- **On va néixer?**

Aquí, a Sant Llorenç de la Muga.

- **Ha viscut tota la vida aquí?**

He tingut tota la vida l'afiliació aquí, però he viscut a Barcelona i en altres llocs.

- **Quina professió té o ha tingut?**

Mira, jo quan era jovenet a casa meu tenien carnisseria aquí i el meu pare comprava i venia animals de tota classe. I quan vaig ser adult que em vaig independitzar, vam muntar aquest restaurant.

- **Va anar a l'escola?**

Sí.

- durant quants anys?

Dels 5 anys fins als 14, i teníem un sol mestre que ens ho ensenyava tot, perquè no érem 30 o 40 com ara, érem 15 o 20. Hi havia mestre i mestra, hi havia escola per les noies i escola pels nois.

- què recorda que li ensenyessin allà?

Un dia ens ensenyaven geografia, un altre dia matemàtiques, un altre dia fèiem mètrica, i un dia cada cosa. De llengua fèiem tot en castellà, no hi havia res de català.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

Dels cavalls petits en dèiem *mulats*, la cria del porc en diem *porcells*. Va durar un temps, quan jo era com tu, deies qualsevol cosa i l'altre deia: m'estranya, i ara s'ha perdut. *Axis* com ara tot són *tius*: tu *tiu!*, doncs mira una cosa així.

- **En quines ocasions utilitzava el Català i en quines el Castellà durant la seva infància i adolescència?**

El Català l'utilitzàvem per parlar sempre, a fora del *cole*; al *cole* no.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Tot el diumenge al *damatí* estava *refunfunyant* (rengonyant) perquè em feien treballar i a la tarda em deixaven fer festa, després de *tocar els nassos* al meu pare tot el *damatí*. Perquè sinó a la tarda també havia de treballar.

-I durant l'edat adulta?

Treballar al restaurant.

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**
No, no en sé cap de paraula.
- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**
No ho sé.
- **Quines frases fetes coneix?**
Ara, haig de rumiar. A l'Abril cada gota en val mil, perquè les plantes estan en ple creixement; llavors val més una gota a l'Abril, que no 10 litres a la tardor, perquè a la tardor les plantes ja va a morir i tan li fa com si plou com si neva ja. **Tal faràs, tal trobaràs**, que vol dir que si tu et portes bé, els altres es portaran bé amb tu.
- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**
El meu pare em deia: et fotré una pinya, que la paret te'n donarà una altra. El tro es menja el tro, hi ha gent que és molt ambiciosa i tot de cop ho acaba perdent tot. Qui molt corre poc apreta, és molt semblant aquesta, vol dir que corres molt i al final re.
- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**
No.

1.11 SANTA LLOGAIA D'ÀLGUEMA

- **Quina edat té?**
75 anys.
- **Home/ Dona**
Home.
- **On va néixer?**
Vaig néixer a Navata.
- **Ha viscut tota la vida aquí?**
Vaig venir a l'edat de 5 anys de Navata.
- **Quina professió té o ha tingut?**
En un principi agricultura i ramaderia, i a partir dels 25 anys em vaig dedicar a la construcció, primer de manobre i després de paleta.

- **Va anar a l'escola?**

Sí, vaig anar a aquesta de Santa Llogaia.

- durant quants anys?

Dels 6 als 12 anys.

- què recorda que li ensenyessin allà?

Més que res, a dir el rosari. A mi m'agradava molt la geografia i la història. També fèiem llengua, però tot en castellà; a la que entràvem a dins de l'escola ja teníem que parlar el castellà.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

No ho sé, ara no recordo.

- **En quines ocasions utilitzava el català i en quines el castellà durant la seva infància i adolescència?**

Nosaltres normalment, entre casa i els amics era en català. Tingues en compte que jo, a llegir i escriure una mica el català, ho he après ara de gran. Llavors a l'escola havíem de parlar el castellà per força.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Anava amb al meu pare a treballar a l'agricultura.

- I durant l'edat adulta?

Primer de manobre i després de paleta.

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

Ara no me'n recordo.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

No en tinc constància, pot ser que n'hi hagi alguna però no la recordo.

- **Quines frases fetes coneix?**

Home bastants, per exemple: lo que no vulguis per tu no ho vulguis per ningú; per exemple: si als 30 no els (gafes) agafes als 40 no els tens, estranya't les dents, que vol dir que si no ho fas tot entre 30 i 40 anys malament rai, ja no tens la vitalitat que tenies abans, ja vas per vell; per sant Martí la pinya cau del pi, per Sant Martí les pinyes són madures; després per exemple: si tens obrers i no te'ls veus et fas pobre que no t'ho creus, que vol dir que si tens obrers i fan lo que volen, treballen poc i no rendeixen, et fas pobre.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

Si dónes de dos en dos sereu pobres tots dos; de fora vingueren i de casa ens traqueren; no serveixis a qui t'ha servit: una minyona que llavors és la senyora, ai les que van a treballar amb ella; per Nadal cada ovella al seu corral; si fiança fas la pagaràs: vol dir que si tu li fas una fiança a una persona, generalment aquella persona no paga i llavors l'hauràs de pagar tu.

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

A vegades sí, però poc.

1.12 TERRADES

- **Quina edat té?**

81.

- **Home/ Dona**

Dona.

- **On va néixer?**

Aquí Terrades.

- **Ha viscut tota la vida aquí?**

No, vaig néixer aquí a Terrades, quan tenia 23 anys, vaig anar a Girona fins que em vaig casar i me'n vaig anar a viure a Olot; i llavors ens en vam anar a Amèrica.

- **Quina professió té o ha tingut?**

Mestressa de casa, modista.

- **Va anar a l'escola?**

Sí.

-durant quants anys?

A llavors (llavors) i anàvem fins a 14.

-què recorda que li ensenyessin allà?

Sumar i restar i poca cuenta (cosa) més. La mestra deia: ets més dolenta que el anar a peu.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

No me'n recordo.

- **En quines ocasions utilitzava el català i en quines el castellà durant la seva infància i adolescència?**

A col·legi només el castellà i si anàvem a algun puesto (lloc) també.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Anàvem a collir olives, jo no tenia ganes de collir-ne i la meva padrina s'acostava cap allà amb mi i em deia: que has de fer un llibant?.

-I durant l'edat adulta?

De modista.

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

Un perxó, que és un pal llarg i batiem les oliveres amb això.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

(No ho sé)

- **Quines frases fetes coneix?**

Al mes d'agost, plou con és fosc; i és veritat e, sol ploure quan és fosc. Fer un vent que espanta la Terra, un vent horrorós, vendaval.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

A cavall regalat no li miris el dentat, amb Sant Llorenç hi havia rivalitat i deien: a Terrades tot són lladres, a Lladó hasta el rector i a Sant Llorenç, els carrers en van plens. Estar fart com un rênac, un rênac és allò que tenen els gossos. Si feia fred i no portaves res per abrigar-te, et deien: si fa fred abriga't amb una paret.

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

Em penso que no.

1.13 VILACOLUM

• **Quina edat té?**

89 anys.

• **Home/ Dona**

Dona.

• **On va néixer?**

A Vilamacolum.

• **Ha viscut tota la vida aquí?**

Sí, tota la vida.

• **Quina professió té o ha tingut?**

Mestra nacional.

• **Va anar a l'escola?**

Sí.

-durant quants anys?

Vaig anar a l'escola *hasta* 10 anys, després a l'institut i després a magisteri a Girona.

-què recorda que li ensenyessin allà?

Gramàtica, geometria, història, ciències naturals, tot. De llengua, a la classe en castellà sempre, però a fora el carrer sempre en Català.

• **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

Galifardeu, *con* un noi no tenia gaire bons sentiments, et donava una empenta o no es portava gaire bé; pillet, és un que no té gaire bon sentiment ni és gaire ben educat i un golafre, un que sempre vol menjar coses bones. Un tupí és un cassó; d'una cassola en deien una grasala; del culleró en deien la llossa. Fer la barretada, fer la pilota, afalagar.

• **En quines ocasions utilitzava el Català i en quines el Castellà durant la seva infància i adolescència?**

A l'escola sempre el Castellà i con venia un que no entenia el català li parlàvem castellà.

• **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Jugava amb el meu cosí, anàvem amb bicicleta.

-I durant l'edat adulta?

Feia de mestra.

• **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

Grasala, era una cassola de terrissa; les patates viues (vives) són les patates fregides. En comptes d'anar a col·legi deien anar a estudi.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

Abans es deia molt: de franc i ara es diu gratis o gratuït.

- **Quines frases fetes coneix?**

Ser un tap de bassa, vol dir ser molt petit. Bon vent i barca nova, es diu per donar sort, picar ferro fred, una persona que no entengui ben res, ja en faràs força de dir-li coses si no ho entén; es diu quan una cosa és inútil, perquè si piques el ferro en fred, poca serveix de res. Rentar-se'n les mans, volent dir que tu no vols saber res.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

Déu dóna faves a qui no té queixals, es deia quan a una persona li passava alguna cosa dolenta que no es mereixia. A casa ens deien: no mengeu tant que hi ha més dies que llonganisses, volent dir que s'havia d'estalviar. Qui no estalvia el pa i l'aigua, no estalvia lo altre gaire.

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

No, si em surt, és que em surt impensadament.

1.14 VILAMALLA

- **Quina edat té?**

85 anys.

- **Home/ Dona**

Home.

- **On va néixer?**

Vaig néixer a Centenys (Esponellà).

- **Ha viscut tota la vida aquí?**

Vaig estar a Centenys (Esponellà), als 2 anys vaig anar a Vilajoan (Garrigàs) i de Vilajoan a Vilamalla.

- **Quina professió té o ha tingut?**

Sempre he fet de pagès, treballant el camp.

- **Va anar a l'escola?**

Sí.

-durant quants anys?

Durant 7 o 8 anys. En devia tenir 7 quan vaig començar i 14 quan vaig plegar, perquè em van fer anar una mica més a estudi del compte perquè com que em vaig ensopegar la

guerra varem estar molts dies sense anar a col·legi. Primer vaig anar a Arenys, que érem 30 o 40 de diferents edats per una sola dona. Després vaig anar a Garrigàs i tant a Arenys com a Garrigàs ho fèiem tot en català. Acabada la guerra vaig anar a estudiar a Pontós; allà ho fèiem tot en castellà. Si sentien que parlàvem el castellà en el pati de l'escola, ens feien posar de cares a la paret dues o tres hores.

-què recorda que li ensenyessin allà?

Geometria, geografia, ciències, de tot; això anava en un llibre. Després teníem un llibre a part per a la doctrina, i en aquest mateix llibre hi havia la història d'en Franco. Fèiem sumes, restes, multiplicacions i divisions, regles de tres. Ens feien estudiar la lliçó en castellà sense nosaltres saber-lo.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

Hi ha elogis que es diuen sense adonar-te'n. Per exemple a una noia que ve aquí, sempre li dic: coi avui sense paraigua (paraigua) amb el bon temps que fa.

A base de caure aprens a aixeca't (aixecar-te); Val més aprendre de vell que morir tonto.

Abans a pagès dèiem: tramuntana de primavera pluja al darrera, vol dir que quan a la primavera fa tramuntana al matí, a la tarda plou. Si el cel fa cabretes la terra fa bassetes: si tu veus uns núvols que semblen quatre parracs però que semblen pilotes posades dalt del cel; allò conta que si no plou al mateix dia plou l'endemà.

- **En quines ocasions utilitzava el català i en quines el castellà durant la seva infància i adolescència?**

Sempre he fet servir el Català, però només falta que hi hagi un castellà a la reunió, que jo parlo castellà, dintre de lo que sé. Quan anava a estudi a Pontós havia de parlar el castellà. Havies de parlar el castellà a pertot.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Als 8 anys vaig començar d'anar a engegar vaques; feia de boer (bover), ara és vaquer o granger. Quan vaig ser més grandet anava a engegar les ovelles i a fer de pastor. I quan vaig tenir ja edat per poguer (poder) llaurar, llaurava.

-I durant l'edat adulta?

De pagès, sempre he fet de pagès i m'he jubilat fent de pagès.

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

Ara no me'n recordo... Antes (abans) dèiem: la vaca ha vodellat, la truja ha gudaiat, l'euga ha pollinat, l'ovella ha xaiat, la gata ha gatinat, la gossa ha cadellat; ara totes pareixen.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

Per exemple hi ha zones que en comptes de dir: qui ha sigut que ha escrit això?; diuen: qui ha set?. Hi ha zones que de la palla en diuen paia. L'agricultura, és la pagesia catalana. Abans el que anava de lloguer era un masover, en canvi ara se'n diu inquilino, que no és català.

- **Quines frases fetes coneix?**

Jugant a cartes: ara no sé si jugar a criada o anar-me'n a servir, val més aprendre de vell que morir tonto. Per exemple con un ha tret la rifa o les coses li van bé, hi ha una frase: sempre plou sobre mullat.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

No me'n recordo. Nosaltres havíem tingut un mosso: abans a les cases de pagès, per pocs cèntims tenien un home o una dona a casa a treballar; l'home era el mosso i la dona la criada. N' havíem tingut per anar a engegar les vaques, que vol dir portar les vaques al camp per menjar.

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

Sí, però no me'n adono; com per exemple n'hi ha un que diu: per fer tard no s'ha d'anar mai de pressa.

1.15 VILANOVA DE LA MUGA

- **Quina edat té?**

77 anys.

- **Home/ Dona**

Dona.

- **On va néixer?**

Aquí a Vilanova de la Muga.

- **Ha viscut tota la vida aquí?**

Sí, tota la vida.

- **Quina professió té o ha tingut?**

Les feines de casa i el camp.

- **Va anar a l'escola?**

Sí.

-durant quants anys?

Vaig començar amb 4 pode (potser) pot ser i fins a 14.

-què recorda que li ensenyessin allà?

Tot lo que sé ho vaig aprendre allà. Ens ensenyaven a sumar, restar, llegir, escriure, arrels quadrades, àlgebra, geografia, història, matemàtiques; tot amb la mateixa professora sempre, una mestra per tot. A la tarda fèiem labors, cosíem; i de llengua només fèiem el castellà i mai ni una paraula en català ni una classe en català. Teníem un diccionari castellà - català perquè no enteníem el castellà.

- **Quines paraules recorda de la seva infància i adolescència que no s'utilitzin actualment?**

Jo no me'n recordo de cap que abans diguéssim i ara no es digui. Però de dites: a la taula i al llit al primer crit; qui de jove no treballa (con) quan és vell dorm a la palla, moltes coses perquè tinguéssim un estímul per treballar. Al mes de maig cada dia un raig; al mes d'abril cada gota val per mil; qui canta a taula i xiula al llit, no té el seny gaire eixerit.

- **En quines ocasions utilitzava el català i en quines el castellà durant la seva infància i adolescència?**

El català sempre a pertot perquè, aquí a Vilanova no hi havia cap família castellana, però amb els castellans quan arribaven els hi parlava el castellà. I quan anàvem a classe parlàvem el castellà.

- **A què es dedicava durant la seva joventut?**

Els diumenges anàvem a fer la berenada, un dia al riu, a la Muga, un altra dia al bosc i després anàvem aquí a la sala i amb una gramola fèiem ball i anàvem a les festes del poble, però havíem de ser a casa abans de les 10.

-I durant l'edat adulta?

Llavors ja treballàvem.

- **Em podria dir una paraula que considerés típica del seu poble?**

No, no, jo he rumiat (pensat) i no en sé cap. Però hi ha coses que les diem *diferentes*. A Olot tothom diu: ja et cardaran, diuen a Olot. A port de la selva ja parlen diferent, perquè allà quan puges al cotxe en diuen: vaig a embarca'm i si baixes ja has pres terra. Sempre s'expressen amb termes marins. Aquí el que nosaltres en diem una forqueta, a Torroella en diuen una pala de pues; i aquí nosaltres diem el carretó i a Vilabertran en diuen la rueta, i és aquí mateix.

- **Em podria dir una paraula que abans s'usés molt i que actualment consideri que s'ha perdut?**

Aquí, quan s'havia acabat de segar els sembrats, la gent amb els cavalls i les arades anaven a rostullar, que és llaurar; un camp que no era treballat en deien guret abans.

- **Quines frases fetes coneix?**

Al mes de maig cada dia un raig; al mes d'Abril cada gota val per mil; si la candelera plora el fred és fora, si la candelera riu el fred és viu: vol dir que si plou la fred és fora perquè ja entrem al Febrer, i si riu que vol dir que faci un bon Sol, el fred és viu.

- **Recorda alguna frase feta que li diguessin sovint els seus pares?**

Jo no t'ho puc dir perquè els meus pares van morir de joves.

- **Actualment utilitza frases fetes quan parla?**

No, gaire.

Annex 2: Les taules

A les taules s'hi ha inclòs totes les expressions i les paraules que s'han extret de les entrevistes fetes. Al costat s'hi inclou el significat de cada una d'elles. En alguns casos el significat s'ha hagut de modificar perquè el que donaven els entrevistats no coincidia amb el significat dels diccionaris de consulta. Santa Llogaia d'Àlguema no disposa de taula de paraules perquè de l'entrevista no aparegué cap mot per consignar.

2.1 ALBANYÀ

EXPRESSIONS D'ALBANYÀ	
EXPRESSIONS	SIGNIFICAT
Fer fretat	Expressió que es diu quan una cosa és molt grossa
No cabre-hi a la barretina	No poder creure el que s'ha dit o passat
Fer passar per l'adreçador	Corregir a una persona que no va ben encaminada
Tururut viola	Expressió que es diu quan una cosa s'ha acabat o espatllat o quan una persona s'ha mort
Acabar-se el bròquil	Expressió dita autoritàriament per donar per acabada una conversa (DIEC)
Semblar haver menjat llengua	Parlar molt
Acabar de buidar el pap	Dir-ho tot, sense deixar-se res
Fer la viu-viu	No fer gaire res
Criar malves	Morir-se
Haver begut oli	Ja no haver-hi remei
Mala peça té el teler	Frase que es diu quan et diagnostiquen un mal (abans el teler era per fer el teixit de la roba i quan s'espatllava se li havia de canviar la peça)
No tenir pèls a la llengua	No callar
Pel Juliol ni dona ni col	A l'estiu fa calor, si estàs amb un altra persona al llit tens calor. Les cols a l'estiu no són bones

Tocar els oremus	Molestar
Ser una mitja figa	Ser dubtós
Ser un corremón	Una persona que no està mai a casa
No girar rodó	No estar del tot bé del cap
Anar eixut de butxaca	No tenir gaires diners
Ser una bleada assolada	Es diu a una persona que tot li fa mandra, no és gens animada (es diu perquè la bleada de seguida cau, si la poses al Sol queda masegada, mostissa)
Mal llamp te mati	Es diu quan es desitja alguna cosa dolenta a algú
Qui té amigues té fatigues	Es deia perquè, si tens amics sempre t'enfades amb un o altre, perquè mai es pot fer content a tothom
Tal faràs tal trobaràs	Actua amb els altres com t'agradaria que els altres actuessin amb tu.
Déu té un bastó i pega i no fa remor	Es deia quan et mereixies una cosa

LÈXIC D'ALBANYÀ

LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Haguera	Hauria.	No
Volguer	Voler.	No
Ajustar	Col·locar bé.	Sí
Abrigar	Cobrir.	Sí
Pila	Carbonera.	Sí
Xic	Una mica.	Sí
Pap	Part compresa entre la barba i el coll.	Sí
Puesto	Lloc.	No
Remor	Fressa.	Sí
Culejar	Tenir molta fortor.	Diferent significat
Injúria	Ofensa.	Sí

Saltimbanquis	Persona que es guanya la vida fent exercicis d'acrobàcia i de força pels carrers i les places.	Sí
Llaura	Arada.	Sí
Rampí	Rasclet gran; eina que consisteix en un pal que fa de mànec que té a l'extrem un travesser proveït de pues i serveix per a arreplegar palla, gratar la terra, etc.	Sí
Sac i vestit	Peça de roba antiga.	No
Llossa	Cullera gran.	Sí
cuixot	Pernil.	Sí
A la vora	A prop/ al costat.	Sí
Barrinar	Pensar.	Sí
Istiu	Estiu.	No
Mostís, marfit	Pansit.	No
Masegat	Colpejat.	Sí
Esvardellat	És l'estat en què queda un meló o una síndria quan cau a terra i s'obre	No
Injúria	Ofensa que fa una persona envers una altra	Sí
Renyir	Barallar-se, enfadar-se	Sí

2.2 ARMENTERA

EXPRESSIONS DE L'ARMENTERA	
EXPRESSION	SIGNIFICAT
Qui compra i deu és mort en creu.	Quan gastes més del que pots vas malament.
No deixis mai el bon camí per la drecera.	No et deixis enganyar.
El que puguis fer avui, no ho guardis per demà.	No deixis res per fer, si pots fer-ho al moment, no ho hauràs de fer després.
Donar gat per llebre.	Enganyar.
Caure de l'escambell.	Perdre l'heretatge (Perdre la importància, la influència, segons DIEC).
Viure a la lluna.	Estar distret.
Tocar el dos.	Marxar.

LÈXIC DE L'ARMENTERA		
LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Estar	Ser	
Escapolir-se	Deixar aquells amb qui hom està sense que se n'adonin.	Sí
Trumfa	Patata	Sí
Estraperlo	Es diu quan alguna cosa és il·legal.	Sí
Aiga	Aigua	No
Podé	Potser	No
Escambell	Seient petit sense braços ni respatller.	Sí

2.3 BIURE

EXPRESSIONS DE BIURE	
EXPRESSIÓ	SIGNIFICAT
Semblar tocat per la tramuntana.	Es diu quan es fa alguna cosa malament.
Val més tard que mai.	Es diu quan una cosa al principi no anava bé i al final funciona.
Qui de jove no corre de vell trota.	Si no treballes de jove, has de treballar de vell.

LÈXIC DE BIURE		
LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Matxo	És l'híbrid de la barreja entre una burra i un cavall o un euga i un burro. (mascle).	Sí
Mula	És l'híbrid de la barreja entre una burra i un cavall o un euga i un burro. (femella).	Sí
Ideia	Idea	No
Renec	Paraulota	Sí
Secada	Absència de pluja durant un temps prolongat.	Sí
Soc	Tros de soca separat de l'arbre. (DIEC)	Sí

2.4 CABANES

EXPRESSIONS DE CABANES	
EXPRESSION	SIGNIFICAT
Sentir-se'n.	Sentir-se dolgut per un fet.
Arreglar el bestiar.	Donar de menjar i netejar els animals.
Ser de missa.	Estar acostumat a anar a missa.
El pagès que no es muda al matí, no es muda en tot lo dia.	El pagès que no es vesteix bé al matí per anar a missa, ja no ho fa en tot el dia.
Qui va a missa a les 8 del matí és per anar a veure déu i qui hi va a les 11, és perquè tot déu el vegi.	Al migdia, a missa hi anava la gent més jove i normalment s'hi anava més arreglat, però al matí hi solien anar els vells.
Fer un pet de Tramuntana.	Es diu quan la Tramuntana bufa molt fort.
Fer petar la xerrada.	Parlar, explicar-se alguna cosa.
Parar la fresca.	Parlar al carrer, a l'exterior.
Per sant Lluç sembro si puc.	Abans per sant Lluç, què és a l'octubre, tothom començava a sembrar, perquè si no després no es feia una bona collita.
Al primer d'Abril si sembres mongetes cada una val mil.	A l'Abril les mongetes s'engordeixen molt.
Mil milions no promets si no els hi dons.	Si li promets alguna cosa a un nen petit li has de donar, sinó no li promets.

LÈXIC DE CABANES		
LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Allavons	Llavors	No
Re	Res	No
Clatellot	Clatellada, cop de mà al clatell.	No

Missal	Llibre gran que durant la missa es té sobre l'altar, en què hi ha les oracions i les altres parts de la missa .	Sí
Allavontes, llavors	Llavors	No
Damatí	Matí	No
Via	Havia	No
Gafar	Agafar	No
Era	Edifici per a guardar el farratge.	Sí
Istiu	Estiu	No
Aiga	Aigua	No
Dons	Dónes	Sí
Criatura	Nen petit.	Sí

2.5 CADAQUÉS

EXPRESSIONS DE CADAQUÉS	
EXPRESSIONS	SIGNIFICAT
Ser belluguet.	No poder estar quiet, moure's constantment.
Anar dret com un pal.	Creure molt.
No anar-se'n d'aquí.	Mantenir-se ferm en una posició.
Ser la mateixa cançó.	No canviar una situació, repetir-se.
Fer-se punyades.	Barallar-se.
Estar d'ullera.	Parlar de broma.
Al mes de gener la xarxa al galliner.	Fa mal temps i ja no pots anar a pescar.
Petit home gros barret.	Es diu d'una persona que actua d'una determinada manera perquè la gent el vegi.
Val més un veí a la porta que un parent a Mallorca.	Si tens una necessitat i el teu parent és Mallorca a qui demanaràs ajuda serà al veí, que està més a prop.

Qui tira pedretes tira amoretes.	A vegades quan algú et molesta és per cridar la teva atenció, és un detall perquè et fixis amb aquella persona.
Boires a Pení, plega el volantí.	Si hi ha boires al Pení, significa que farà mal temps.
Ser un toca-son.	persona que no té una idea o voluntat pròpia.
Ser el cul d'en Jaumet.	Se li diu a la persona que no pot estar mai quieta, sempre s'està movent.
Quan el fel se li rebenti ja vindrà en surada.	Expressió que es deia quan una persona s'enfadava molt (un peix normalment si no agafa aire baixa, però si el fel se li rebenta i agafa aire, aleshores ve en surada, sura).
De mal agraiïts l'infern n'és ple.	Es diu quan una persona ajuda a una altra i no se li agraeix.
De porc i senyor se n'ha de venir de mena.	Que tinguis diners, no significa que siguis educat, ja que si una persona no ho és des de petit és molt difícil que canviï.

LÈXIC DE CADAQUÉS

LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Varen	Van	No
Duges	Dues	No
Co·legit	Col·legi	No
Fonda	Hotel/hostal	Sí
Horta	Terreny de regadiu destinat al conreu de llegums, arbres fruiters.	Sí
Safreig		No
Manaster	Necessitar	No
Retirar-se	Assemblar-se	Sí
Ixer	Eixir, sortir.	Sí
Mart	Mar	No

Tucom	Algún lloc.	No
Bellugar	Moure	Sí
Canastró	Barra horitzontal dels extrems de la qual pengen els plats de la balança.	Sí
Carnissera	Unitat de pes que s'usava antigament, equivalent a 1200g.	Sí
Calistresa	Misèria	Sí
Llibant	Corda gruixuda d'espart.	Sí
Ambosta	Agafar alguna cosa amb les dues mans.	No
Doga	Cadascuna de les fustes que formen una bóta de vi.	Sí
Plaga	Algú que no té gaire seny, no es pren res seriosament.	Sí
Xarxi	Xarxa	No
Xirigall	Lloc on hi ha molta gent, i tothom parla alhora, amb desordre.	No

2.6 CREIXELL

EXPRESSIONS DE CREIXELL	
EXPRESSIÓ	SIGNIFICAT
Ser més burro que una sabata.	Només amb una sabata no pots anar enlloc.
Cabretes al cel, bassetes a la terra.	Si hi ha uns núvols rodons al cel vol dir que plourà.
Semblar can seixanta.	Haver-hi desordre en un lloc.
Ser esquerp com una guilla.	Es diu d'una que és molt esquerra, perquè les guilles corren molt, fugen de la gent.

Ser més lleig que un pecat.	Es diu quan una persona no és gaire agraciada.
Març marçot pica al cap que la vella no pot.	Al Març no et podies fiar de què ja vingués el bon temps, encara podia venir alguna pedregada o alguna cosa. La vella representava la dona gran que s'havia d'amagar perquè encara podia fer mal temps.
A l'Abril cada gota val per mil.	A l'Abril la pluja és molt profitosa per a l'agricultura.
Al Maig cada dia un raig.	El maig és un mes molt plujós.
Per sant Andreu o pluja o neu o la farem molt greu.	Mai se sap quin temps farà, un any et pots trobar amb molta pluja o un altre, fa una fred que quedes congelat.
Qui no bat al Juliol, no bat quan vol.	Quan ve el mes d'Agost, ja començava a ploure i s'ha d'haver batut.
Ser més dolent que la pedregada.	Ser molt dolent.

LÈXIC DE CREIXELL

LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Picar	Trucar	No
Con	Quan	No
Fotre	Menjar	Sí
Pujar	Créixer	Sí
Gudellar	Parir la truja	No
Porcell	Garrí	Sí
Llamec	Persona que no vol menjar, que tot li fa fàstic	No
Garba	Feix d'espigues tallades	Sí

2.7 MOLLET DE PERELADA

EXPRESSIONS DE MOLLET DE PERELADA	
EXPRESSIÓ	SIGNIFICAT
S'ha acabat el bròquil.	Acabar-se una cosa.
Vés a polít.	Ves a poc a poc.
Si vols tenir l'olivar net, llaura, escateix (tallar les branques fent la forma de l'olivera) i gratina.	És una mena de consell per a tenir l'olivar en condicions.
Mentre hi hagin burros, sempre hi haurà gent que va a cavall.	sempre que hi hagi gent burra enganyada, hi haurà algú que estarà per sobre, que se'n aprofitarà.
Caçar el reparo.	Buscar un lloc arrecerat.
Estar a la lluna de València.	Estar distret.

LÈXIC DE MOLLET DE PERELADA		
LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Flaire	Colònia	Diferent significat
Sarau	Ball	Sí
Allavons	Llavors	No
Fila	Filera de seps	No
Tòria	Sarment: branca llarga i prima de vinya	No
Rueta	Carretó	No
Vencilló	Corretja que va fixa a cada costella del collar d'una haveria i que s'empra per a lligar amb el braç del carro.	Sí
Maginet	Ferro amb el qual s'estirava el carro	No
Rata-panella	Ratpenat,	No

Burro	Plat amb caliu, que servia per escalfar el llit (escalfador de llits)	Sí
Escambell	Tamboret de fusta sense barana (Seient petit sense braços ni respall)	Sí
Escatir	Esporgar: Netejar (una planta) de les branques inútils o supèrflues	Sí
Parrell	Raïm petit que no madura	Sí
Gutimell	Tros d'un raïm gros	No
Nimella	Ganivet torçat	No
Aneigar	Regar	No
Roc	Pedra	Sí
Cenra	Cendra	No
Cossi	És un cubell gros de terrissa, amb forma de tronc que servia per rentar la roba	Sí
Catusca	Bota d'aigua negra que serveix per anar a treballar	No
Tractors	Tipus de sabata molt tapada i amb la sola de goma	No
Lleva	Ganxo que servia per penjar l'olla i solia estar a sota la xemeneia de la casa	Sí
Cercapous	Ganxo per pescar les galledes.	Sí

2.8 NAVATA

EXPRESSIONS DE NAVATA	
EXPRESSION	SIGNIFICAT
Fer anar pel dret.	No fer coses mal fetes, creure molt.
De porc i de senyor se n'ha de venir de mena.	Una persona no pot fer veure que és d'una manera, quan realment n'és d'un altra.
A taula i al llita al primer crit, i per anar a treballar deixeu-los cridar.	A l'hora de menjar i de descansar tothom té pressa, en canvi per anar a treballar no.
El que lluny a casa's va, enganyat o a enganyar va.	Abans quan algú se'n anava a casar lluny, no coneixia gaire a la persona amb la que es casaria.
Fer anar pel dret.	Fer que una persona es comporti bé.

LÈXIC DE NAVATA		
LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Pollí	Fill del cavall	Sí
Garba	Feix d'espigues tallades	Sí
Feix	Grup de tiges	Sí
Gabelló	Grup de garbes dretes, amb d'altres a sobre col·locades de manera que no es mullin	No
Ajagut	Grup de garbes	Sí
Bestiar	Conjunt de bèsties d'una mateixa espècie, especialment de les que es crien per al servei i la utilitat de l'home.	Sí
Allavores	Llavors	No
Sicnificat/da	Important	Sí
Festejar	Tenir relacions amoroses	Sí
Cobrir	Aparellar un animal	Sí

2.9 ROSES

EXPRESSIONS DE ROSES	
EXPRESSIÓ	SIGNIFICAT
Tal com raja.	De la manera que surt en el moment que parles.
Estar amb el porró enlaire.	Beure.
Pesar més que el plom.	Ser molt pesat.
Cel de cabretes, cel de punyetes.	Quan hi ha uns núvols en forma de boles en el cel, vol dir que farà mal temps.
Sol roent, pluja o vent.	Quan el cel tenia un color vermellós, significava que plouria o que faria vent.
Galtada que te crio.	Expressió que es deia per dir que et picaven a la cara.

LÈXIC DE ROSES		
L'EXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Calar	Posar la xarxa al mar	Sí
Allevar	Treure la xarxa del mar	Diferent significat
Buscallada	Cop	Sí
Patacada	Cop fort	Sí
Zumbar	Pegar	No
Pallag, pallaga	Nen/a	No
Nano	Nen	Diferent significat
Bailet	Nen	No
Col·legit	Col·legi	No
Damatí	Matí	No

2.10 SANT LLORENÇ DE LA MUGA

EXPRESSIONS DE SANT LLORENÇ DE LA MUGA	
EXPRESSIÓ	SIGNIFICAT
Cagun l'ou.	Expressió que es diu per no dir una paraulota.
Fotre una bufa.	Pegar.
Córrer com un gamo.	Córrer molt.
Veure'n de totes.	Haver estat en situacions complicades.
No baixar del burro ni que ploqui.	Es refereix a una persona que és tossuda.
Tocar els nassos.	Molestar, empipar.
Tan li fa com si plou com si neva.	És igual, no serveix de res.
Tal faràs, tal trobaràs.	Si et portes bé amb una persona aquesta es portarà bé amb tu, en canvi si no et portes bé aquesta tampoc ho farà.
Saber-la llarga.	Donar excuses per estalviar-se de fer alguna cosa.
Desdir-se.	Abandonar, deixar alguna cosa.
Semblar el rei del mambo.	Es diu a aquella persona que creu saber-ho tot.
El tro es menja el tro.	Es diu quan una persona és molt ambiciosa i de cop i volta ho perd tot.
Qui molt corre poc apreta.	Es diu quan es vol anar més ràpid i al final no aconsegueix res.
A l'Abril cada gota en val mil.	A l'Abril les plantes estan en ple creixement i va bé que ploqui.

LÈXIC DE SANT LLORENÇ DE LA MUGA		
LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Velocímetru	Velocímetre	No
Eneç	Paraulota	Sí
Mulat	Cavall petit	Sí
Re	Res	Sí
Empipar	Causar enuig	Sí
Gamó	Cabra salvatge	Sí
Allavons	Llavors	No
Con	Quan	No
Aixís	Així	No
Sapiguer	Saber	No
Pillet	Lladre DIEC: murri	Diferent significat
Xarlatà	Gent que es dedicava a anar pels mercats per vendre: paraigües, mantes, rellotges	Sí
Damatí	Matí	No
Refunfunyar	Protestar, queixar-se	No
Llevar-se	Despertar-se, aixecar-se	Sí
Rumiar	Pensar	Sí
Picot	Noi	Sí
Porcell	Cria del porc	Sí

2.11 SANTA LLOGAIA D'ÀLGUEMA

EXPRESSIONS DE SANTA LLOGAIA D'ÀLGUEMA	
EXPRESSION	SIGNIFICAT
Lo que no vulguis per tu no ho vulguis per ningú.	El que no t'agrada que et facin a tu, no ho facis als altres.
Si als 30 no els agafes i als 40 no els tens, estranya't les dents.	Si no ho fas tot entre els 30 i 40 anys vas malament perquè, ja no tens la vitalitat que tenies abans.
Per sant Martí la pinya cau del pi.	Per Sant Martí les pinyes són madures.
Qui no treballa de jove ha de treballar de vell.	Si durant la joventut no treballes, quan siguis vell ja no tindràs diners per viure.
A l'Agost a les set és fosc.	Abans, en el mes d'Agost a les set ja era fosc perquè no es feia el canvi d'hora.
A l'Abril cada gota val per mil.	És quan creix creixen les plantes.
Qui a l'Abril no pot mantenir un burro i al Setembre un gos, és un capgròs.	Es deia perquè durant el mes d'Abril hi havia molt menjar i durant el Setembre molta fruita.
Si donació fas, la patiràs.	Si dones el que tens, te'n quedes sense.
Si t'has gastat el que tenies, canta els goigs de Sant Elies.	Si t'has gastat el que tenies ara no et queixis, t'ho haguessis guardat.
Qui té treballadors i no se'ls veu es fa pobre que no s'ho creu.	Si tens treballadors i no els veus mai treballar, et faràs pobre.
No es poden servir a dos senyors a la vegada.	No pots fer content a tothom.
Si dones de dos en dos, sereu pobres tots dos.	Si dones moltes coses de cop, al final tots dos quedeu pobres perquè a tu se t'acaba i l'altre també es queda sense res.
De fora vineren i de casa ens tragueren.	Estàs en un lloc, ve gent d fora i et vol treure el lloc.

No serveixis a qui t'ha servit.	Quan una minyona després era senyora, les que ara serveixen pateixen
Per Nadal cada ovella al seu corral.	Per Nadal les famílies es reuneixen.
Si fiança fas la pagaràs.	Si tu li fas una fiança a una persona, generalment aquella persona no paga i llavors l'hauràs de pagar tu.
No baixar del burro.	Mantenir ferma una posició.

En aquest cas no hi ha lèxic

2.12 TERRADES

EXPRESSIONS DE TERRADES	
EXPRESSIÓ	SIGNIFICAT
Ser més lletja que un pecat.	Ser molt lletja.
Ser més dolent que el anar a peu.	Ser molt dolent.
Al mes d'Agost, plou quan és fosc.	Durant al mes d'Agost sol ploure al vespre, quan és fosc.
Fer un vent que espanta la Terra.	Fer un vent molt fort.
A cavall regalat no li miris el dentat.	Si et regalen una cosa no has de mirar els defectes.
Estar fart com un rênac.	Estar molt tip.

LÈXIC DE TERRADES		
LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Llibant	Corda gruixuda d'espart	Sí
Cèntims	Diners	Sí
Eixida	Terrassa	Sí
Renegar	Dir paraulotes	Sí
Cuenta	Cosa	No
Puesto	Lloc	No
Perxó	Pal llarg	No
Vendaval	Vent molt fort	Sí
Rênac	Paparra	Sí

2.13 VILACOLUM

EXPRESSIONS DE VILACOLUM	
EXPRESSION	SIGNIFICAT
Ser un tap de bassa.	ser molt petit.
Bon vent i barca nova.	Es diu per desitjar sort quan algú empen un viatge.
Picar ferro fred.	es diu quan una cosa és inútil.
Rentar-se'n les mans.	Desfer-se de qualsevol implicació.
Déu dóna faves a qui no té queixals.	es deia quan a una persona li passava alguna cosa dolenta que no es mereixia.
Haver-hi més dies que llonganisses.	Es deia volent dir que s'havia d'estalviar.
Qui no estalvia el pa i l'aigua, no estalvia lo altre gaire.	Si no estalvies en una cosa que és molt imprescindible, no ho faràs amb les altres.
Fer la barretada.	Elogiar una persona amb el fi d'aconseguir alguna cosa.
Al maig cada dia un raig.	Al mes de maig sempre sol ploure.

LÈXIC DE VILACOLUM		
LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Enraonar	Parlar	Sí
Guaitar	Mirar	Sí
Renec	Paraulota	Sí
Roc	Pedra	Sí
Rampí	Eina que consisteix en un pal que fa de mànec que té a l'extrem un travesser proveït de pues i serveix per a arreplegar palla, gratar la terra	Sí

Galifardeu	Persona amb mals sentiments	Sí
Pillet	Persona que no té gaire bon sentiment ni és gaire ben educat	Sí
Tupí	Olla petita amb una sola ansa	Sí
Cassó	Vas petit de metall amb mànec	Sí
Grasala	Cassola de terrissa	No
Culleró	Llossa, cullera gran	No
Estudi	Col·legi	Sí
Patates viues	Patates fregides	No

2.14 VILAMALLA

EXPRESSIONS DE VILAMALLA	
EXPRESSIÓ	SIGNIFICAT
A base de caure aprens a aixeca't.	A mesura que t'equivoques aprens a corregir el que fas.
Val més aprendre de vell que morir tonto.	És millor fer una cosa encara que sigui tard, que no haver-la fet mai.
Tramuntana de primavera pluja al darrera.	Quan a la primavera fa tramuntana al matí, a la tarda plou.
Si el cel fa cabretes la terra fa bassetes.	Si al cel hi ha uns núvols que semblen pilotes, vol dir que si no plou al mateix dia plou l'endemà.
No saber si jugar a criada o anar-se'n a servir.	No saber quina decisió prendre.
Sempre plou sobre mullat.	Es diu quan a una persona les coses li van bé i li passa alguna cosa bona.
Per fer tard no s'ha d'anar mai de pressa.	Quan fas quelcom amb pressa, és més fàcil que t'equivoquis i tardes més.

LÈXIC DE VILAMALLA		
LÈXIC	SIGNIFICAT	ACEPTADA DIEC
Estudi	Col·legi	Sí
Paraiga	Paraigua	No
Parrac	Pedaç mal cosit	Sí
Boer	Vaquer o granger	No
Engegar	Obrir el corral perquè el bestiar surti a pasturar	Sí
Poguer	Poder	No
Masover	Persona que és estadanta i té cura d'un mas de propietat d'altre	Sí
Antes	Abans	No
Vodellar	La vaca, parir	No
Gudaiar	La truja, parir	No
Pollinar	La somera o l'egua, parir	Sí
Xaiar	L'ovella, parir	Sí
Gatinar	La gata, parir	Sí
Cadellar	La gossa, la lloba, etc., parir	Sí
Pagesia	Agricultura actual	Sí
Enraonar	Parlar	Sí
Mosso/a	Noi/noia	Sí

2.15 VILANOVA DE LA MUGA

EXPRESSIONS DE VILANOVA DE LA MUGA	
EXPRESSIÓ	SIGNIFICAT
Sant Blai sembrador de l'all	Per Sant Blai era el dia que es sembrava l'all.
A la taula i al llit al primer crit	Durant el mes de maig sempre sol ploure.
Qui de jove no treballa, quan és vell dorm a la palla	Es deia com a estímul perquè la gent treballés.
Al mes de maig cada dia un raig	Durant el mes de maig sempre sol ploure.

Al mes d'Abril cada gota val per mil	Al mes d'Abril la pluja és.
Qui canta a taula i xiula al llit, no té el seny Gaire eixerit	És de mala educació cantar mentre s'està a Taula menjant.
Si la candelera plora el fred és fora, si la candelera riu el fred és viu	Si al dia de la candelera plou, la fred és fora perquè ja entrem al Febrer, i si riu que vol dir que faci un bon Sol, el fred és viu.

LÈXIC DE VILANOVA DE LA MUGA

LÈXIC	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Madoixa	Maduixa	No
Fressa	Soroll	Sí
Trumfes	Patates	Sí
Forcadelles	Tisorettes	Diferent significat
Roelles	Roselles	No
Xana	Avellot	No
Estibar	Apilar, disposar, de manera que ocupin el menor lloc possible.	Sí
Rumiar	Pensar	Sí
Tupí=cassó	Vas petit de metall amb mànec	Sí
Guret	Guaret	No
PARAULA	SIGNIFICAT	ACCEPTADA DIEC
Madoixa	Maduixa	No
Fressa	Soroll	Sí
Trumfes	Patates	Sí
Forcadelles	Tisorettes	Diferent significat
Roelles	Roselles	No
Xana	Avellot	No
Estibar	Apilar, disposar, de manera que ocupin el menor lloc	Sí

	possible.	
Rumiar	Pensar	Sí
Tupí=cassó	Vas petit de metall amb mànec	Sí
Guret	Guaret	No

Annex 3: Article "Refrany al sac i ben lligat"

Victor Pàmies i Jordi Palou publiquen 'Els 100 refranys més populars', llibre elaborat a partir d'una gran enquesta

Refrany al sac i ben lligat

MAGÍ CAMPS
Barcelona

D'eres, ja no n'hi ha. I de segur que molts parlants no n'han vista mai cap. I en canvi, gràcies a un refrany, continua sent una paraula coneguda i comprensible. La dita "qui no vulgui pòls que no vagi a l'era" ha obtingut la medalla d'or, s'ha enfilat dalt de tot del podi, ha aconseguit la *pole*. On? En la selecció *Els 100 refranys més populars* (Cossetània Edicions). Els lingüistes Víctor Pàmies i Jordi Palou han compilat aquestes cent frases, les han analitzades, les han contextualitzades i fins i tot hi han inclòs l'etimologia d'alguna de les paraules significatives de cada dita.

Però com que amb això no n'hi havia prou, també ofereixen re-

El rànquing s'ha confeccionat a partir de 12.000 refranys proposats per 1.205 participants

frans equivalents en altres llengües. Per exemple, del número 6, "cel rogent, pluja o vent", l'equivalent castellà és "arrebóles al anochecer, agua al amanecer"; i en anglès: "red sky in the morning, sailors take warning; red sky at night, sailors delight". Daniel Sherr ha estat l'assessor dels refranys anglesos, tasca que ha resultat molt enriquidora, confessen els autors. Per a la dita de la pòls i l'era, en proposen un que el president nord-americà Harry Truman va fer molt popular: "If you can't stand the heat, get out of the kitchen" (si no suportes la calor, surt de la cuina).

Per arribar fins als cent refranys més populars, però, calia fer-ne una tria. I com s'escullen? Com es dictamina quins són els més populars? Víctor Pàmies, filòleg de formació i paremiòleg d'especialització, va elaborar una enquesta senzilla per fer-la arribar a molta gent, però, sobretot, perquè la gent la respongués. La paremiologia és la disciplina que estudia els refranys i Pàmies no

Variacions a cabassos. El carrer Petritxol de Barcelona llueix una variant adaptada del popular refrany "De llevant o de ponent, de la dona sigues parent" (número 86 de la llista)

Els deu primers de la classificació

1. Qui no vulgui pòls que no vagi a l'era (404 vots)
2. Al maig cada dia un raig (315 vots)
3. No diguis blat fins que no el tinguis al sac i ben lligat (305 vots)
4. Març, marçot, mata la vella a la vora del foc i la jove si pot (295 vots)
5. A la taula i al llit al primer crit (295 vots)
6. Cel rogent, pluja o vent (226 vots)
7. Per Nadal, cada ovella al seu corral (215 vots)
8. Tal faràs, tal trobaràs (204 vots)
9. Qui dia passa, any empeny (194 vots)
10. A l'estiu tota cuca viu (187 vots)

Cada participant, deu refranys

van respondre 1.205 persones, la qual cosa va suposar un cabal de 12.000 refranys. Per Sant Joan ("bacores, verdes o madures, però segures", número 69), Pàmies va tancar l'enquesta i es va posar a analitzar les dades durant tot

l'estiu ("tota cua viu", 10è de la classificació). A la tardor, va establir una data simbòlica per fer pública la llista dels cent refranys més populars, el 10 d'octubre: 10/10/10.

La feina és ingent: gestionar i

ordenar 12.000 frases ha de ser una tasca titànica. Pàmies explica que el refrany que li va donar més feina va ser "per Santa Llúcia, un pas de puça; per Nadal, un pas de pardal; per Sant Esteve, un pas de llebre". El cas és que alguns dels participants el van enviar sencer, però molts d'altres en van enviar només un tros, el de Santa Llúcia o el de Nadal. En la primera classificació, la refe-

La dita més popular de totes ha estat proposada per 404 persones, un 33,5% dels enquestats

rència a Santa Llúcia ocupava el lloc 25, i la de Nadal, el 36. Quan els va sistematitzar en un de sol, el refrany va ascendir fins a la 12a posició.

Dos anys després, aquella primera llista s'ha convertit en un llibre. Cada refrany ha estat sistematitzat, analitzat, comentat i contextualitzat, amb la col·laboració de Jordi Palou, artífex de *Ko-lamots.com* (Cada dia un mot). La lectura desvela el sentit dels refranys i les variants (n'hi ha molts que tenen més d'una versió); si no és d'ús general, s'indica la zona geogràfica on s'empra; també s'hi inclou un parell de fragments literaris, periodístics i fins i tot tires còmiques on es fa servir, que demostren la bona salut de la frase; i encara un apunt etimològic d'alguna de les paraules més significatives que conté. En aquests últims apartats és on la col·laboració de Palou ha estat fonamental. I encara Ramon Torrents en va fer la primera lectura fent-hi esmenes i aportant-hi dades valuoses per arrodonir el treball.

Al rànquing de refranys, en surten de tota mena: vinculats al decurs de l'any, com els esmentats; venjuts ("qui la fa, la paga", número 49; "advocats i procuradors, a l'infern de dos en dos", 89) o vitals ("salut i força al canut!", 97). Tot plegat, 240 pàgines farcides d'una saviesa popular que no s'hauria de perdre, ni en la forma ni en el fons. Perquè "qui guarda quan té, menja quan vol" (75a posició).●

Aquest article informa sobre les enquestes elaborades pels lingüistes Víctor Pàmies i Jordi Palou, a partir de les quals van fer un recull dels 100 refranys més populars. Mostra els deu més votats; cinc dels quals han sigut esmentats en el treball: al maig cada dia un raig; Març, marçot mata la vella a la vora del foc i la jove si pot; a la taula i al llit al primer crit; cel rogent, pluja o vent; tal faràs, tal trobaràs.